603

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXVI. КЊИГА 264

СВЕСКА IV. ЗА ГОДИНУ 1910.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1910.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

I. Из песама Драгутина Ј. Илијћа 1

II. Владимир М. Јовановић. Књижевно проучавање. Од Александра Арнаутовића 6

III. Из историје Срба у Угарској. Од дра Алексе Ивића. VII. Од прве опсаде Беча до опсаде града Кисека. (1529—1532) (Свршетак) 25

IV. Сезона српског народног позоришта (од 12. новембра 1909 до 31. јануара 1910). Написао Јован Храниловић (Свршетак) 36

V. Слике са Јадрана. Од Милана Савића. II. По Хрватском Приморју. (Свршетак) 51

VI. Књижевност:

1. Оцене:

„Шарл Сењобо. Историја образованости“, Јов. Радонић . . . 65

2. Прикази:

а) *Историја књижевности.* „Школа објективне лектире“. Ј. Р. . 68

б) *Мемоарска литература.* „Тодор Ст. Виловски. Моје Успомене“. М. С-ћ 70

3. Белешке:

Годишњица Чупића 29. — Ј. Дедијера Херцеговина. — Бр. Петронијевића Шопенхауер, Ниче, Спенсер. — А. Белића Замћтки по чакавскимъ говорамъ. — Н. Јорге Историја османског царства III. — Ср. Аџића Васпитачеве забелешке. — Две књиге за децу. — Јер. Живановића Венац. — „Развитак“. — Авдина Споменица. — Суботићев Др. Владан Ђорђевић. — Мала Библиотека. 71

VII. Уметност:

Развитак далматинске умјетности. Од Б. Ловрића 77

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

Инв. бр. 26000

ИЗ ПЕСАМА ДРАГУТИНА Ј. ИЛИЈЋА

О чем мислим. . . .

О чем мислим? Дух о чему чезне
У тој ноћи муње и облака,
Кад сва земља у сузама грезне,
Пуна бола, уздаха и мрака?

О чем мислим? Кроз срце очајно
Бол живота оштро кад зарије,
Кад завапи душа очајано
К'о просјаче које сузе лије?

— Ни сâм не знам моје мисли јадне!
Дух сурвани у том мраку грезне,
Жижак посред буре изненадне
Задрхтао, хоће да исчезне! —

О чем мислим? — Још питати смете
Ви, који ме на крст распињете!

Кад у души трне. . . .

Често као талас изненадни пљусне
Из дубине глухе чудни осећај
И у сетном болу задрхћу ми усне.
Често, врло често један уздисај
Испрекидан као да га рука трза
Из тмурних дубина диже се и брза.

А ја не знам откуд та незнана сета,
Када око мене још свежином дише;

Да л' то ране тиште или чежња света
За незнаним жуди, сања и уздише?

Не, то су остатци из Прошлости вреле,
Последњи листићи са младости гране,
Па сад дршћу као ласте одоцнеле,
Купе се и беже у топлије стране.
Залуд јесен блага још топлину буди,
Кад у души трне а у срцу студи!

Ноћи тамне, ноћи мрачне. . . .

Ноћи тамне, ноћи мрачне,
Ноћи пуне несанице,
Мутне као очи плачне,
Сетне као тужне птице;
Што сте дуге и бескрајне,
Ноћи мрачне, ноћи тамне?

Из недара, озвездане,
Ви сипате благе снове,
Ал' из моје душе тамне
Бол и туга мене зове.
Залуд очи санка желе,
Мени ноћи јаде деле!

Бол сатире немилице
Све што некад сејах с надом;
Туга пије моје лице
И у срце слази крадом,
Па из њега оштрим летом
К'о очајник са осветом,
Међ гранама голим дува,
Лист последњи да одува.

Ноћи тамне, ноћи мрачне,
Ноћи пупе несанице,
Мутне као очи плачне,
Сетне као тужне птице;
Што сте дуге и бескрајне,
Ноћи мрачне, ноћи тамне?

Вечерњи звуци.

Прође, све прође листом! Кроз сутон замагљену
Одмиче Прошлост сива к'о просјак кога гоне,
За њоме теглим и ја, у стопу ступам њену,
Суморном робу где дан у мрачну тмину тоне.

Прође, све прође, младост, наде и смели снови,
Варљивим дахом што су згревали живот студни;
Над главом поникнутом суморно месец плови,
К'о мртвац опроштени из гроба што се буди.

Прође, све прође! Сенка без жеља и без воље
Кроз магле разметнуте беспућем сетно блуде,
Срушени снови то се из пусте душе роје.
Ждралови одоцнели смирају своме жуде.

И поглед тупо прати ту Прошлост што се скрива;
Нит' чезнем, нити желим да ми се врати она,
Несносно живот тиња, у таму све се слива,
Спокојно душа слуша вечери своје звона.

А месец бледолики кроз сиве магле ходи,
К'о стражар чије око по гробљу помно бдије,
Над главом поникнутом суморно трепти, броди,
Вечерње звоно бије!

Човек рече тако....

Штогод ближе рубу, где се стаза скрива,
Све се више Човек забринуто пита:
Нашто све то прећох? Поток што се слива
У дубине морске, зашто тамо хита?
Шта ме чека тамо? Пусто и безумно
Ништа, прах и пеш'о расточена бића;
Ип'о стазом мудро или неразумно,
Све једно је! Тајну вечнога Открића
Не проникну нико! Од мајчина крила,
До хладне колевке стазу мораш прећи.
Назиреш ли Тајну што се обавила? —
Из мрака си пош'о, у мрак мораш лећи!
А тамо, где биће расточено труне,

Свесност, што ме сили, зар и она гине? —
Нага Самрт када у пламичак дуне,
Животворни призрак ждеру мртве тмине!
Из ничег си створен, у ништа ћеш доћи,
И то, што си прешʼо, тек је свесно **Ништа**;
Сретан ко из мрака никад не ће поћи,
Вечна свест је Ништа, Несвест тек је **Ишта**!
А то сунце што ме загрева до сржи,
Тај северац што ми тело ледом бије,
Ова топла нада што ми живот држи
И дух вером крепи и у мени бдије?
— Све је варка пуста, све је Ништа **нéмо**,
Развраћени подсмех вечна расточења;
Несвест нас је дала, с несвешћу идемо
Стазом очајања, борбе и мучења! —

*

Човек рече тако; а Тајна Открића
Заклопљена пред њим још и данас стоји
Са седам печата. Уместо Освића,
Непомична тмина совуљаге броји!

Не питај, — уђи. . . .

Не питај, уђи! Под скровитим кровом
Одахни душом и одмори тело,
Окуси хлеба с Божјим благословом,
Јер ко си да си, Човек си, зацело!

И праг сам застро са одећом својом,
Расклопих врата и срце раскрилих; —
Не питај, уђи! За трпезом мојом
И добри и зли јели су и пили.

А кад ти умор с душе одумине
И пођеш даље преко прага мога,
Молићу Бога душе из дубине
За срећан постиг пута далекога.

Рекох му тако — а зар једном само
Отворих душу и трпезу своју! —
Он даде усне да се мирбожамо
И братски руком стиште руку моју.

Са мном је јео и пио до жуди,
А кад на столу ни мрве не оста,
Устаде и нож зари ми у груди,
Зари и оде . . . нека му је проста!

Нигде једне звезде. . .

Нигде једне звезде небом да засјаје,
Облачина шатор над земљом развукла
Под иконом жижак крадомице сјаје,
Ноћ кроз прозор блене, тамна и подмукла.

— Мàма, ко то куца на прозоре тако? . . .
„То је ветар, сине, што ћерчива бије!“
— Слушај, сад је неко уздахнуо јако? . . .
„Спавај, спавај, кишa то са стрехе лије!“

— Заспао бих, али гле, на прагу, мамо,
Црна жена стоји и завесу тресе,
Са чела јој зјапи једно око само,
Јаох, отерај је, да ме не однесе!

„Не плаши се, чедо, тамо никог нема
Већ по зиду жижак мрачне сенке гони;“ —
— Загрли ме, мама, рукама обема
Докле жену црну жижак не уклони!

*

Нигде једне звезде небом да засјаје,
Облачина шатор над земљом развукла,
Под иконом жижак крадомице сјаје,
Ноћ кроз прозор блене, тамна и подмукла!

ВЛАДИМИР М. ЈОВАНОВИЋ

КЊИЖЕВНО ПРОУЧАВАЊЕ

ОД

АЛЕКСАНДРА АРНАУТОВИЋА

Ја сам отишао у Шабац да видим место рођења приповедача Лазе К. Лазаревића, песника Милорада Шапчанина и научника Г. Стојана Новаковића; отишао сам да походим варош у којој се родио и умро Владимир М. Јовановић.

Шабац нема монумената као Дубровник, још мање као Рим; он није живописан и идилски као Луцерн; у њему нема ни дрезданске чистоће ни женевске свежине, — па ипак је то „лепа варош". У њ можете отићи са извесним унапред одређеним расположењем, и њега вам могу омилити извесне и ако не личне и не из искуства стечене успомене а опо успомене које је оставила лектира и које даје извесно сазнање. — И ја нисам видео прљаве и кривудаве шабачке улице, ни оронуле и старинске куће, ни сиромашност парка, ни људе онакве какви су; мени се унапред било допало родно место и завичај наша два песника и једног од најбољих приповедача; ја сам видео *то*, и Шабац ми се допадао исто толико и тако колико би ми се допало и како бих волео Врање, варош *Коштане* и *Старих Дана*.

Случај је био да баш на шабачком гробљу нађем мајку Јовановићеву, и нека се не замери ако у биографији, каткада, проговори онај који је слушао јадну старицу која крај гробног камена свога јединог сина прича трагичан његов живот.

У мене су сада Јовановићеви рукописи заостали после његове смрти. Међу њима има и података које је он сâм дао о своме животу и јавном и књижевном раду. Ја сам употребио и то поред оних обавештења која су ми усмено дали Г.Г. Стеван Фотић, Милорад Павловић, Павле Поповић и Драгутин Илић, другови и пријатељи Јовановићеви, Г. Владимир Јовановић, ујак песников и Г. Владан Ђорђевић уредник *Отаџбине*. Г. Михаило Недељковић био ми је на руци да у Министарству Просвете добијем из архиве молбе и акта која су се тицала Јовановића, те сам могао проверити извесне датуме. Свима њима ја сам захвалан што ми помогоше да дам пуно проучавање једнога некад тако много вољепог и помињаног песника.

Биографија.

Lecteurs, ayez une pensée compatissante et une prière pour cette pauvre âme.

Jules Lemaître.
(„Quelques billets du matin“).

У Историји Српске Књижевности Г. Јована Грчића нетачно је дата као година рођења Владимира Јовановића година 1858. Мати песникова такође није знала тачно које је године био рођен Владимир, те је, због тога, и дато, приликом његове смрти, у један београдски лист да је умро у тридесетседмој години. Ни 1863 година, дакле, која би била према том огласу, није тачна. Јовановић се, према крштеници, родио 27 марта 1859 године.

Његов отац, Јован Марковић, био је приличан и уважен газда у Шапцу. Један од оних људи чија несложена, примитивна душа не може да се отргне клонулости, он је имао много страха од борбе живота, а мало вере и наде. Свој живот завршио је пре као какав песник ништавила и узалудности животне борбе него као колониалиста и абација који није материјално рђаво стајао. Три године после Владимирова рођења, једне вечери осетио се необично изнурен и малаксао, у глави му је било мутно и нејасно и, укочена погледа, он је поновио својој жени, Божици, и те вечери као што је чинио и других кад се осећао тако, причу о крају живота своје мајке. „Ја још памтим, причала ми је мати Јовановићева, и језа ме и сад поду-

зима кад се сетим њега како прича и слика своју мајку. Укочиле јој се, вели, очи; шкргуће зубима; искривила јој се и запенила уста; дрхти јако рукама и кида одело, цепа чаршав са кревета и уједа јастук. И кад ми то исприча он сâм почне викати: И мене мучи. . . О, сине, нека не дâ Бог никоме ни у сну да сни тако што!“ Ујутру се убио.

Имању, по смрти очевој, били су одређени тутори, који нису били ништа друго него тутори. Њих је Јовановић доцније и опевао. Једноме је довикивао:

Хвала, хвала, чика-Коста,
Ја препатих с тебе доста.

Унеколико за дуг раздано а после растрзано, имање је сведено на сасвим незнатну суму, и мати је успела још толико да сазида кућу у Рабаџиском Шору — ониску и малу кућицу са великим двориштем.

Кад је Јовановићу било шест година одведе га кум прота, онда поп, Јанаћко Јовановић у школу и хтеде га уписати у први разред. Није знао, или се није сетио, да је Владимиру презиме Марковић, па рече да је Јованов син. Упишу га као Јовановића, и он је и после задржао то презиме, потписујући се Владимир М[арковић] Јовановић. — Основну школу и четири разреда ниже гимназије свршио је ту, у месту свога рођења, владајући се увек одиста примерно и учећи се одлично. И сад круже по Артилериском Шору читаве бајке о добром удовичком детету, и сад има старијих жена којима је живо у памети остао „јадни Влада кад узме пешеве од капута и подигне их, а учитељ и други међу књиге“. Са пуно самоуверења мати Јовановићева давала ми је узроке и објашњења том одличном учењу. 27 марта 1860 године, управо годину дана по рођењу, пробудила га је она у зору додирнувши га књигом коју је он „отео и заволео“. „То је и зато, доказивала ми је она сва убеђена у своје речи, што сам га у четвртој години сликала са књигом у руци.“ И, одиста, у тим квазиразлозима и у том наивном веровању крије се и, управо, иза тога се види прави разлог учењу Јовановићеву. У времену када се стварала бирократија, када су се „отачаствени синови“ враћали у земљу и заузимали чиновничка места, сматрало се да је наука, разуме се

схваћена само као средство за диплому, спас и друштву и појединцу, — па је тако мислила и Божица Марковићка. Њен син, била је уверена, помоћи ће и њој и себи најбоље и најпре као чиновник. То је било сасвим природно према времену, и имало је за последицу да је и она у школу гледала као у једини пут који води до живота. И Владимир је морао учити, или је бар, хтео не хтео, с потребом или без ње, морао гледати у књигу, — док је његова мати протурала чунак на разбоју. Он је био жељан детињске игре и често је снуждено и тужно гледао на весеље својих другова. У песми „Материна Жртва“ он се сећа целог свог живота па и детињства:

Чим се винем да пркосим сети,
Одмах мати у брзи долети,
Па ме зове да код куће седим,
Да пред њоме све у књигу гледим.

1874 године свршио је у Шапцу нижу гимназију и дошао у Београд да настави школовање једног сиромашног гимназиста и живот једног благодејанца. У толико је још био срећан да га себи у кућу прими за извесно време ујак, Г. Владимир Јовановић. Овде је Јовановић учио неко време децу тог свога ујака, па је после давао кондиције и другим ученицима. Благ и бојажљив често би доживео да му ђаци пређу границе слободе и није било ретко а да се не пожали ујаку како су извели неку шалу са њим. Бављење, пак, у ујаковој кући није му било само као олакшица да лакше сноси сиромашност. Г. Владимир Јовановић био је у то време министар и њему су долазили људи који су руководили развојем догађаја, и који су имали у својим рукама судбину Кнежевине Србије. Наш песник, као Доситеј, слушао је све те разговоре, и они су у њему могли пробудити на прво место интересовање, па онда љубав или мржњу, према једном или другом, према овом или оном. Сем тога Г. Владимир Јовановић био је не само иницијатор покрета шездесетих година, него и један од оних који су учинили да се у самом романтизму омладинског покрета јави антиромантизам и извор или бар потпора покрету седамдесетих година. Владимир М. Јовановић био је тада толико радознао, причао ми је његов

ујак, Г. Јовановић, да је ретко кад пропустио да тајно присуствује разговорима који су вођени о том покрету. И ма да то бављење у ујаковој кући није било од пресудна значаја у духовном развијању Јовановића, ипак је оно од првих утицаја под којим ће се он развијати.

1876 године, пред рат, Јовановић је постављен као гимназист седмог разреда за дијурнисту у Министарству Финансија. Онда му је мати дошла, и он је оставио кућу свога ујака. Заузет кондицијама и радом у Министарству, а не напуштајући своје учење, он се одушевљавао и стварима које нису биле личне. У времену кад је душевна грозница тресла заостала егзалтована покољења, и кад је пламтела ватра оним пламом који се још једном силно разбукти пре него ће се угасити, — и Јовановић се одушевљавао и, као седамнаестогодишњи младић, узвикивао је: „Ора . . . ора!“ и „На оружје!“

1877 године свршио је гимназију и положио испит зрелости. То је била прва матура у Србији. Правила која су онда била прописана за њу, тражила су нарочиту спрему из живих језика. И, зато што је морао, и што му је требало да добије благодејање, и што је волео, — Јовановић је савесно и истрајно учио немачки и француски, и савладао их, још тада, толико да је успешно могао преводити. Доцније је сам, без учитеља, научио и руски језик.

У то време, по свршеном школовању, био се прилично опасно разболео те позову лекара. Лекар дође, препише лек и запита за име. Кад су му рекли, — „О зар је то тај мој сарадник“ изненади се лекар, нико други него Змај, коме је Јовановић још из Шапца био слао песмице и у чијем су листу (*Стармали*) баш тада изилазиле хумористичне и сатиричне песме са потписом В. М. Ј. Змај није онда ни слутио да ће се две године доцније љутити на тог свог пацијента и сарадника. Тај мали сукоб није значајан за ову биографију; ну, занимљив је и карактеристичан по Змаја — па нека је овде саопштен. Пред рат 1877 године у кући Г. Владимира Јовановића, ујака нашег песника, говорило се о људима које је требало позвати да дођу у помоћ Србима; говорило се о Србима официрима у аустријској војсци, о чиновницима и лекарима који су били преко Саве и Дунава. Били су и звати неки,

али се нису сви одазвали. Јовановић се смејао тим људима који су били патриоте на језику и онима што су заборављали све ексклмације, и позиве, и обећања, кад је дошло до дела. Он је онда још био чуо да је био позват и Змај, али да је он нашао разлога да не дође. Неколико година доцније, у *Отаџбини*, штампао је Јовановић своју песму *Више њих* и чинио је очевидно алузију у првом реду на Змаја, кад је описивао како у соби поета

По папиру пером шара,
Па се пећи попримакне,
А по тихо одговара:
Е па нека, па све једно,
Ја и песме могу писат'
Па ћу опет бојем дисат'.

Змај је после другог српско-турског рата био дошао у Србију; али ју је набрзо оставио. Говорио је да је поред осталих разлога и та песма доста допринела томе.

Кад је Јовановић, 1878, дошао пред Велику Школу, требало му је ступити на који одсек. У то време Великошколска омладина била је почела веровати у своју моћ и способност да буде, у неку руку, учесник у покретима друштвеног живота и да буде и сама каткад покретач у јавноме животу. Од оснивања дружине *Побратимство*, 1867 године, то, оправдано, самопоуздање учвршћивало се постушно. У том животу могу се видети и две етапе, које је обележило покретање органа *Побратимство*. 1871 године изашла је једна, прва, књига. Она, у уводној речи, удара, и ако неодлучно и са доста бојазни од недостатка ауторитета, на школе које нису добро уређене и на књиге које не дају користи. Уредништво је прокламовало девизу „Обавештавајмо се!“ и све три ствари у тој првој књизи излагале су популарно науке. Требало је, да би се помогло народу, раширити науку у широке слојеве његове, а за то је требало прво омладина да буде спремна. Те идеје, та девиза и тај план, развијале су се и, осамдесетих година, кад је Јовановић имао да се упише на Велику Школу биле су у нарочитој фази. Увелико је Великошколска омладина веровала да „на млађима свет остаје“ и да они треба да зидају „стуб славе, али не стуб од камена који ма колико био тврд опет зубу времена противстати не може,

већ стуб *науке*“. Израз тога времена било је поновно покретање *Побратимства* (1881 године). Уређивачки одбор објављује да је у програм унето приближавање српске књижевности „мети сваке ваљане и праве књижевности: благодетном утицању на друштво“ а одмах уз то и наука. И ово друго било је главније, и у толикој мери да је само *Побратимство* кад је покренуто по трећи пут, 1892 године, и када је истакло за свој идеал Уједињење Срйства, ударало на блистави сјај „културног запада“ и старало се свом силом да заустави ток те опште и широке струје која је у првом реду тражила одавање специјалним студијама егзактних наука. Та струја, међутим, била је захватила и Јовановића, и, као и многе, одвела га на природно-математички одсек Велике Школе. Ту је остао годину дана, па више, свакако није могао издржати. Јовановић се често колебао. Он је био једна од оних природа којима треба вођа, који га нађу и полазе за њим, али и остављају кад се укаже други који води утрвенијим стазама. Његов таленат и наклоност ка обичнијем и површнијем испречавали су се кад год би он хтео да пође за оним што је тражило и веће истрајности и виших способности. Прешавши на историско-филолошки одсек он се почне бавити искључиво филологијом, па, кад и то нашусти, одаде се озбиљнијем сиремању из Историје. Живот му је био онда сношљивији. Имао је плату као практикант Министарства Просвете, а примао је и Панићево благодејање на Великој Школи. Имао је успеха у својим студијама. Стојан Бошковић помиње у предговору *Историје света* како је „за сирему историјско-географских карата у овом делу доста помогао млади приправник историјско-филолошких наука Владимир М. Јовановић“.

Поред рада на студијама, Јовановић је учествовао у сваком покрету великошколаца; одлазио је у редакцију *Побратимства* где су се скупљали сви они који су активно радили на одржању дружине *Побратимство*. Он је био и члан уређивачког одбора. У дружини је био међу најактивнијим; на дневном реду били су скоро редовно његови радови; већину прочитаних радова он је узимао на приказ и приказивао. 1881 године изабрали су га и за председника *Побратимства*.

Кад је свршио школовање на Великој Школи, био је изабран за државног питомца да проведе две године у Француској; ну он не оде. То није ни важно за једну биографију, ни сувише занимљиво, али је ту више очигледно диктовање матере сину. Јовановић је желео да оде у „тај велелепни Париз“, али је мати, пошто је био слаб и пошто је требало да постане већ предавач, — нашла разлога да не треба да иде: „Умрећеш на путу“ биле су речи које су се појављивале исто тако „као Црвено Море пред Мојсијем“, по речима Лазе Лазаревића. Као предавач, доцније, тражио је да иде о државном трошку, али није био изабран.

Откако је свршио Велику Школу па до 1883 године био је практикант у Државној Штампарији и помоћник уреднику *Српских Новина*. Он је у своме животу имао често акција које нису значајне али су необично симпатичне и задобивају, и једна од тих била је и поучавање штампарских ученика. Један млад човек, са много идеала, пун задовољства кад искрено помаже друге, свестан дуга што га дугује као образован човек непросвећенима, — Јовановић је у слободним часовима давао бесплатне часове малим шегртима и учио их српском и немачком језику. Њега су волела та деца, опкољавала га и збирала се око њега. И, поред захвалности која је потицала из срца, они су му нудили, па је он морао и да прими, незнатну суму коју би они скупили између себе одвајајући радо од своје мале зараде.

1883 године поставе га за предавача у Ваљевској Гимназији. Најпријатнији дани у животу његову биле су две године које је тада провео:

Ох лепи су они дани
У Ваљеву што сам провō;
Сви су били насмејани,
Уживање увек ново.

Он је волео место у чијој се непосредној близини родио његов у једно време учитељ у песништву, Љубомир Ненадовић и тадашњи му познаник. Чинило му је задовољство да га сретне „Господин Љуба“, ухвати за раме и одвуче у крчму где му излаже како „па млађима свет остаје; за старе се већ не хаје“. Њему је био симпатичан

пандур који га зове начелнику, и начелник који га по препоруци Ненадовића поставља за „ваљевског песника“ и моли да напише о Цветима стихове које ће исписати

Над начелством и над судом.

Он је волео околину Ваљева, и волео људе који су њему изгледали сви благи и ведри, сви пријатељи и другови. Са Јованом Молнаром и Ненадовићем мислио је да покрене *Ваљевске Новине*, које је доцније издавао сам Молнар. — И, поред свег овог примамљивог друштва, поред свег допадања, Владимир Јовановић тражи и моли за премештај из Ваљева. То жели мати. Ко да не осети израз патријархалне мајке кад Јовановић моли Министра да га премести јер му „кућа пропада у кирајџиским рукама“. Опстанак једног кућерка био је вреднији, и над задовољством, оправданим задовољством једног младог човека. Пет година доцније сетиће се он тога времена и узвикнуће с болом:

Ох, животе, несретни и худи,
Где су моје замисли и жуди?
Где су, где су моји снови мили?
— — — — — — —

И жалећи за неповратне и угушене осмехе и остављене наде довршава:

Многој сласти морах због ом рећи,
Многих жеља морах се одрећи,
Не могох се никад сретним звати —
Требало је матер послушати.

Молба му је испуњена и он је 1885 године отишао у место свога рођења. Ту и тада настаће његова живља делатност у јавном животу. Од тог времена њега ће пратити и симпатије, и уважење, и — што је ретка ствар — захвалност и хвале.

После 1883 године, после сукоба бирократског и реакционарског режима са демократијом, и после Осамдесетпете, увиђала се стварност, банкротирале су скоро сви идеали „горућег одушевљења“ и, после снова, јава се увиђала, — те је почео рад на једној чвршћој и реалнијој

основи. *Уједињена Омладина* вршила је у то време са прилично успеха свој задатак на препорођају патриотизма, на скупљању народне енергије и на јачању и буђењу праве националне свести. Она износи девизу: Уједињење, просвета и политичка и економска слобода. У унутрашњости су оснивани пододбори њени, и Јовановић узима на себе да један оснује и у Шапцу. У томе је и успео, а није се ни знало да на првом месту и сва заслуга припада њему. Он је био и члан *Друштва Светог Саве* које је имало у то време сличан задатак. Доцније, кад је Управа *Уједињење Омладине* хтела да пододбори буду сасвим под њом, и кад је, како изгледа, хтела да ради не договарајући се са пододборима, Јовановић је, пошто се растурила *Шабачка Уједињена Омладина*, радио да се оснује друштво *Шабачка Омладина*. У томе је успео, као и у томе да она отвори своју читаоницу. Рад тог друштва био је добрим делом у томе да се помаже *Друштво Светог Саве*.

Сем овога, Јовановић се заузима за напредовање „Кола Јахача“, помаже га „спевовима и декламацијама“ [1]) и члан је.

На „беседама“ ретко кад да се не чује његов родољубиви говор којим је готово угасли жар патриотизма распаљивао. Ниједан патриотски концерат није прошао а да се на њему не одекламује нека његова пригодна песма. На „триумфалним капијама“ исписивани су његови нарочито спремани стихови. У одборе, образоване и скупљане за разне циљеве, бирају и њега. 1888 године Шабачка Општина шаље у Дубровник њега, свакако као најдостојнијег, на прославу тристагодишњице од рођења Ивана Гундулића. — Изгледа да је он био иницијатор да се крену локалне новине *Шабачки Гласник*, а тачно је да је он био и главни саветодавац издавачу, штампару и уреднику Андреји Славују, благајнику Шабачке Општине, и један од његових главних сарадника. У том листу појавио се први пут Јанко Веселиновић и хвалу за то треба рећи Јовановићу. Када се, — одбијен, на груб и неправичан начин, од социалистичког часописа *Мисао*, — Веселиновић

[1]) *Радикалац*, 1894, бр. 54.

јавио, једног дана 1888 године, Славују и предао му своју приповетку *На прелу*, овај је пошље Јовановићу да је он прегледа. Јанко дође по одговор и уредник, дајући му „три дуката ћесарска“, одговори: „Ја сам ову твоју ствар дао Влади Јовановићу да прочита и он ми баш пре пола сахата донесе рукопис и рече да га штампам“.[1])

Овај штампар, кога је Јовановић помагао, узео је на себе да штампа и продаје његове *Леце туђинке*, али је штампао много више примерака него што је рекао Јовановићу па се сам користио а њега увалио само у дуг.[2])

У гимназији, Владимир Јовановић, благе природе, пун питомости и сношљивости, био је мио и колегама и ученицима. Један његов ученик сећа га се као наставника: „Он нам је био старији друг а не наставник“.[3])

Крајем осамдесетих година, око 1888, пада његова прва права, истинска и силна, али и несрећна, љубав. Он је био, скоро као и Лаза К. Лазаревић, жртва патријархалног живота, и још више „материна жртва“ како се сам називао. Између њега и његове матере дешава се готово оно исто што и између писца *Ветра* и матере која у свечаном расположењу и поносито прича како на дну мора има камен, и у том камену су два црвића, и за њих се брине Бог. Јовановић са много пребацивања пева своју јадну судбину:

И љубав ми на своме уранку
Замилова једну сиротанку,
— — — — — — —
Ал' ми мати не хте за њу чути.
Те морадох без ње останути.

Он није имао онакав култ породице и мајке какав је био у Лазаревића, али и он је, као тај његов земљак, често морао да угуши своје ја пред ауторитетом или бар захвалним поштовањем мајке; често је морао бити велико а послушно дете. Његов живот био је загорчен и строшен, загушен и згажен, као и живот несрећног Јанка из Ветра и он је, бар у један мах, сасвим ценио „назоре своје ма-

[1]) *Правда*, 1904, Писма са села, IX, J. Весслиновић.
[2]) Песма „Кобно издање“.
[3]) *Нови Дневни Лист*, 1899, 13 августа.

тере: све са светом и кад је чему време“. Он је волео своју мајку јер јој се осећао захвалан што је и она учествовала у истој борби са њим, а нарочито ће је заволети доцније кад буде слаб. Ну, интересантно је како он неће узвикнути никад „Боже мој, како су биле велике наше матере!“ Напротив; он је имао момената у којима је осетио сву тежину од вршења и испуњавања „праосновних и простих принципа“ и у једном од тих тренутака, кроз уста једне девојке, он је узвикнуо: „Мајко моја, душа ти проклета“; у песми *Несрећни јединац* није описивао никог другог до себе; у *Материној жртви* раскинуо је све обзире, и изрицао осуду над мајком коју је „требало послушати“.

Несрећна љубав унеколико, угушивана и угушена осећања, затим неуредни живот у једно време, прекомерни рад и, затим, као главно, наслеђе од оца учиниће да крај животу овог песника буде такав да буди сажаљење.

С пролећа 1890 године дошао је Јовановић у Београд да полаже професорски испит. Јуна месеца он га је положио и убрзо био постављен за професора Шабачке Гимназије. У Београду је остао неколико месеца. Био га је понео ток једног живота велике вароши који је много силније пулзирао и био сложенији од живота у Шапцу, у вароши ма да не сасвим мртвој а оно ипак мртвој и паланачкој. Он је у своме месту био унеколико покретач и стварач, ну то му је било тешко. Природом је био предодређен да пре иде са другима него пред другима; па је и у овом случају тражио вођу. У једном концепту молбе коју је хтео 1895 године да упути Министру Просвете Јовановић се сетио тога бављења у Београду. Он хвали здрави Београд и „лепу зору с Калимегдана, чије је лишће тако лепо шумило и разговарало са капљицама водоскока“ а баца анатеме на „нездрави турски Заслон“ и прашљиве друмове који воде из њега; помиње позориште у које је он, „ускок из унутрашњости“, јурио; и узвикује: „Београд се, за оно неколико година од кад нисам био, силно изменио“. Ну, највише и нарочито удара и узноси људе који су образовали своје мале књижевне кругове, и са задовољством говори о животу који хучи, и струји, и слатко запоси и заквача многог. Он се решавао да напусти позив професора, да се ода журналистици, и да остане у Бео-

граду. Био је почео већ и да ради као фељтониста па *Дневном Листу* и *Великој Србији*.

Новембра 1890 године он је наставио живот наставника, вративши се из Београда. Отишао је у Шабац, али не са много воље да креће и ствара и са тако мало полета и вере у своју моћ. Почне остављати широка друштва, и стане се повлачити у круг интимнијих пријатеља. Они трговци и газде изгледали су му све више ћифте; омрзао их је и био је далеко од тога да са њима покушава какву акцију. Оне старе жене које га моле за своју унучад или децу речима „Знам те од оволицког“, и на које се он тако задовољно смејао, сад су му бивале досадне, и занимале су га само онда кад су могле бити предмет његових песама. Разлог томе повлачењу јесте и претерано производно писање песама у то време. — Према ученицима био је и тада благ и сачувао је сву орност за рад са њима. Г. Владимир Станимировић сећа га се из тога времена: „Увек расположен и оран за посао улазио је он у разред, говорећи нам историју тако лепо и топло као да нам држи уводно предавање сваког часа. Мрзео је само *разговарање* за време док он предаје; иначе је био и разговорап и благ“.[1]) На часовима је импровизовао стихове, и то је било сасвим несвесно. У поменутом концепту он се жали на то: „Постао сам нервозан због тих стихова који сами од себе долазе“. Г. Станимировић такође спомиње те импровизоване стихове: „Употребљавао их је у разним случајевима и за разне потребе. . . .:

Нек Коста ћути
Да се наставник не љути
Јер ће имати посла прути“.

И кад смо већ на том понашању према ђацима, нека је споменуто и ово. Управо овај Коста који је имао да ћути био је Коста Абрашевић, песник пролетерских песама. Он је морао често да декламује и на часу српскога језика и, и то нарочито, на часу историје. То је падало баш у почетку Абрашевићева певања. Г. Станимировић причао ми је да су те декламације каткад изилазиле из

[1]) *Мали Журнал*, 1908, 194 број. „Влада М. Јовановић“.

круга оних родољубивих песама, и да је Абрашевић рецитовао и оне реалистичке песме Владимира Јовановића. То није јак аргуменат и доказ о утицају на Абрашевића, али се може дати као једна претпоставка да су та декламовања и Јовановићеви стихови оставили бар унеколико трага на развијање младог песника.

У колико је више пролазило време у толико се више Јовановић повлачио у свој дом, у друштво своје мајке и у себе самога. Цвеће, тице и књиге било је његово друштво. Пространо двориште своје „дуговима покривене“ кућице засадио је био цвећем, које је сâм неговао. И он је волео да седи и да чита и пише песме док се мирис од каранфила, ружа и врбена дизао и улазио, кроз отворен прозор, у собу да се измеша са мирисом истрганог босиљка који је био као храна канаринкама у кавезу које су цвркутале. И он то није волео зато што би то било романтичио или што је хтео да заузима позу песника; о томе он никоме није причао и сâм је у томе налазио задовољства и уживања. Чудновато да у песмама које је тада, журно и грчевито, писао најмање има мириса од цвећа и цвркута птица!

Већ од 1892 године почело се опажати растројство нерава код Јовановића. Дешавало се често да остави једну ствар у кући, па нити зна где ју је оставио, нити да ли ју је он и оставио. У школи било је случајева „да узме каталог и после часа с каталогом право на улицу“.[1]) Често је био збуњен и јако расејан у говору.

Био је оставио цвеће да свенуло дочека друго пролеће, тек га помало занимало гукање и лет многих голубова које је тада чувао. Још увек, непрестано и све више посвећивао је своје слободно време бављењу у својој библиотеци, где је или читао или писао. Ово друго много мање. Од 1893 године све је мање писао. — За другове није марио, није их звао себи и волео је да буде што више сам. Па ипак жалио је што су га пријатељи почели остављати. И он, — слично Бајрону кад за свога старог пса говори: „Имао сам само једног пријатеља и он лежи закопан под овим каменом“, — спрема да своје песме

[1]) *Нови Дневни Лист*, 1899, 7, 8 и 13 августа.

посвети једином створењу које је било певесело кад је он био невесео, које се радовало кад је он радовао, и које га није никад увредило — своме „кучету Линету“ које му је лежало на крилу и купило сузе с руку његових кад би он обрисао њима своје очи.

Болест је узимала маха и он је још стигао да скупи неке своје песме и напише још један мали број за збирку *Из брачног живота*. Ожалио је, још, Војислава Илића:

И вене цветак, вене свеже цвеће —
За дуго више мирисати неће.

И, најзад, успео је да испева свој *Лични Епилог*, после кога ће започети своју лабудовску песму, тако необичну, тако анормалну. На корицама обложеним кадифом и плишом љубичасте боје он је лепио кругове зеленог, црвеног и белог платна, и стотинама ситних звездица и полумесеца украшавао их. Унутра између српске и турске тробојке мешао бршљанове гранчице и тујине листиће. На засебном картону златном бојом и нејасним словима писао је он, будући „притажалац великог ордена Османлије“, химну Турском Султану са стиховима пуним слоге мисли својствене светлим часовима ума који је заморен:

Алах ти је силу дао . . .,

и са честим рефреном

Чок јаша падиша!

као наговешћајем, нејасним наговешћајем, духовна слома.

1895 године преместе га за Београд. Нервна болест крадом је рила по организму, поступно раскопавала и трошила га, и спорадично скоро сасвим обарала. Он није ишао на предавања; нити је могао, нити су му тражили. Међутим, изгледа да није био свестан своје болести, или, и ако ју је наслућивао, он јој није веровао. Свом ујаку жалио се да га љути што пазе на његове покрете, што га посматрају и што му мере речи. Мати је звала лекаре, водила га у болницу и тражила лека свуда. Она је увиђала опасност болке; страшила се у часовима дугог и немог ћутања Владимировог; и почела и сама губити наду. Он је међутим из дана у дан све више слабио, и све

више се осећао малаксао и сломљен. Његов дух се почео мрачити постепено али све више и брже. Сретали су га по Београду како иде немарно, без циља, занет. Тада га је упознао Г. Јеремија Живановић, и, ево, овако га описује: „На њему ново црно салонско руво, али у чудном нереду, изгужвано, испрљано, без реда закопчано, из капута виси бела џепна марама; жуто-мрко симпатично али увело лице пружа жалосну слику; ход несталан, цело се тело смањило, поглед лута и дира врло непријатно, речи без израза, без везе, целокупан утисак тежак, непријатан, језовит“.[1]) У то време долазе му најочајнији и најтужнији моменти. На тераси у кући која је преко пута од Двора, он седи упртих очију у једну тачку, као да гледа заходно сунце. Кути дуго, и уздахне болно; узме руку своје матере, коју је онда волео силније но икад, принесе је уснама и док му у гласу јеца плач он једва изговара: „Мāмо, ја не могу више да певам“.

Кад је мати видела да неће наћи лека своме сину, и кад су га 1898 године пензионисали па није могла издржавати више материјалне тешкоће, одведе га у родно место, да у њему доживи свој последњи дан.

Несвесно и изгубљено пришао је Јовановић својим књигама, грлио их и с времена на време, зајецао би: „Књиге моје“. То су биле једне од последњих његових речи, и он је клонуо на постељу, ћутао и губио се трајући и последње часове. Његов ум се све више завијао у црно, и био је већ потпуно помрачен. Он није познавао ни своје мајке, а камо ли других.

Прве вечери месеца августа 1899 године подигао се измучени болесник мало, исправио се једва у пеколико па постељи, упјо очи у кандило пред иконом, једва чујно прошапутао: „Мâмо“, пао и завршио свој живот тако дирљива краја.

Lecteurs, ayez une pensée compatissante et une prière pour cette pauvre âme.

Библиографија песникових радова.

За Јовановићева живота изишле су ове збирке његових оригиналних и преведених песама.

---

[1]) *Дом и Школа*. 1906, [14 и] 15 бр.

1889 године штампао је *Лепе Тубинке*. У њима је преко 150 песама преведених из немачког, француског, руског и енглеског са оригинала; а има и из румунског, грчког и мађарског језика али то нису директни преводи. — Друго издање изишло је, опет у Шапцу, 1891 године.

1890 године прештампане су из *Отаџбине* песме које су чиниле низ *Цртице из самачког живота*. Изишло у Београду.

Те исте године Уредништво *Мале Србадије* издало је збирку Јовановићевих дечијих песама *Из детињства*.

1893 године изишла је као XIV књига Српске Књижевне Задруге књига његових превода из француске поезије *С француског парнаса*. У њој су преведене песме бољих француских песника. Највише је песама од Беранжеа, па од Јулије Хаждеу, онда од Ига, Де Мисеа, Ламартина и других. Унете су неке песме из *Лепих Тубинки*.

Из *Стражиловa* 1894 године одштампана је, у Новом Саду, његова стихована приповетка *Реалиста*.

1896 године Јовановић је скупио неке своје песме које је раније био штампао по часописима и листовима (нарочито у *Великој Србији* и *Дневном Листу*), испевао још неколико, и издао их као збирку *Из брачног живота*. Садржина свију песама не одговара увек овом наслову, јер их има које су доста далеко од брачног живота [„Професор Јова“, „Партизан од невоље“, „Жртва друштва“ (то је управо низ од шест песама) и тако даље]. Некад је промењен и првобитни наслов („Ненад калфа“, „С пута кроз ревизију“, „Заљубљен калфа“). Збирка је изишла у Београду. На насловном листу стоји 1895 година, на корицама 1896. Судећи по огласима у листовима и приказима, књига је изишла ове друге године. —

Библиографија часописа у којима су се јављале Јовановићеве песме обухвата већину часописа из времена од 1878, кад се он први пут јавио сатиричним и хумористичним песмицама и пошалицама у *Стармалом*, па до 1896, кад су у *Делу* штампане његове последње песме. Испод песама потписивао је своје име или, и то је било врло често, псеудоним *Аластор* или „ мир“.

Он је радио на *Јавору* 1879, 1883, 1890 и 1891 године. У *Отаџбини*, — 1880, 1881, 1888 и 1890 године, — изишао је његов епски спев „Добровољац“ (остао недовршен) и циклуси песама *Из удовског живота* и *Из самачког живота*. Затим је радио у *Побратимству* 1881 и 1892 године; у *Раду* Петра Тодоровића 1881; у *Босанској Вили* од 1886 до 1891 године, с прекидима; у *Стражилову* од 1886 до 1894, такође с малим прекидима; у *Колу* за 1889 и 1890 годину. Ту, у *Колу* за 1890 годину, изишао је циклус *Из престоничког живота*. У једној белешци на крају стоји за тај циклус ова напомена: „Ово ће бити као неки песников записник свога [!] борављења у престоници“. Од већих песама у овим часописима вредне су и засебног помена *Ашиков гроб* у *Босанској Вили*

1889 године и *Реалиста* у *Стражилову* 1894. 1890 године, CLXV *Летопис Матице Српске* донео је 27 песама под једним насловом *Амазонке*. Те исте године доноси *Братство*, књига IV, песму „Маћедонија“ која се врло често декламовала и декламује. Исти часопис доноси, у својој VII књизи, 1896 године низ песама *Растко Немањић*. 1894 године и Јовановић је дао једну песму као књижевни прилог за *Војислављеву Споменицу*. 1896 изишао је у *Делу* круг љубавних песама *Погашене звезде*.

Књижевни листови на којима је Јовановић сарађивао, опет песмом, јесу ови: *Србадија* за 1882, *Српске Илустроване Новине* за исту годину, *Српство* за 1886 и 1887, *Гусле* 1889, *Гласник за забаву и науку* (уредник Г. Милорад Павловић) 1893 и *Нови Свет*.

Јовановићеве песме јављале су се и у политичким листовима разних обележја и начела. Тако их има у *Претечи*, *Либералу*, *Радикалцу*, *Шабачком Гласнику* (ова три изилазпла у Шапцу), *Великој Србији* и *Дневном Листу*. 1890 године био је сарадник, фељтониста ова два последња листа и у њима је, као и у *Шабачком Гласнику*, приличан број његових песама. Нарочито их има у *Дневном Листу*.

Стручни листови донели би такође гдекоју његову песму. Тако *Домаћица* и *Витез*. 1889 и 1890 Владимир Јовановић био је и уредник овог последњег листа.

Дечије песме штампао је у дечјим листовима: *Бачве*, *Срнче*, *Невен*, *Родољуб* и *Мала Србадија*.

Једну песму („Борац за идеју“) донео је календар *Дриносавац*. Од шаљивих и сатиричних листова налазе места у овој библиографији два: *Коса* (донео једну песму, „Лажни демократа“) и *Стармали* за 1878 и 1879 годину. —

Библиографија прозних радова Владимира Јовановића нема много нумера. У *Стражилову*, 1887, изишла је његова прича *У уставној земљи*; у *Дневном Листу*, 1890 године, преводио је за фељтон разне приповетке немачких писаца и штампао једну хумореску, *Кобни случај*, (168 број, 31 јун) и једну овећу приповетку, *Несрећни отац*. (Бројем 173 почиње и у 181 броју се завршава. Излазила је с прекидом. Потпис је псеудоним Јовановићев „Аластор“).

После песникове смрти није заостало много нештампаних песама. Једна од тих, „Милован Видаковић“, штампана је у *Зори* 1901 године. Њу је међу својим хартијама нашао Г. Владимир Ћоровић. У часопису *Дом и Школа*, 1905 године, Г. Јеремија Живановић штампао је две „Из првих песама Вл. М. Јовановића“. Обадве су из 1876 године и поред осталих бележака налазе се у бележнику који је сад у рукама Г. Милорада Павловића. Нетачна је примедба Г. Живановића да те песме нису нигде дотле биле штампане. Управо, упола је само тачна. Једна песма „У Раковици“ штампана је у *Стармалом*, 1878 године, под насловом „У гостима“. Змајева писаљка и рука опажају се на последњој, исправљаној, строфи.

Библиографија радова о песнику.

О животу Владимира Јовановића писало се мало, непотпуно, у одломцима и нетачно. Књижевни рад цењен је према појединим збиркама; целокупни му рад није проучен и оцењен.

Још 1888 године писао је Г. Милан Савић „О поезији Владимира М. Јовановића“ (*Стражилово*, 1888 године).

1892 године, опет у *Стражилову*, пише укратко о животу нашег песника Г. Јован Грчић.

Г. П[авле] П[оповић] приказао је, — у политичко-књижевном листу *Реду*, 1894 године, бр. 41, — стиховану приповетку *Реалиста*.

Август Г. Матош пише о збирци *Из брачног живота* у *Нади*, 1896 године.

Поводом Јовановићеве смрти, 1899 године у *Новом Дневном Листу*, у бројевима од 6, 8 и 13 августа (156, 157 и 160 број) дао је „један његов ученик“ („—L“) „Успомене о Влади Јовановићу“, а у *Звезди* изишао је мали чланак од Г. Јована Скерлића.

Милан Ђ. Милићевић, 1901 године даје суве податке, датуме из живота „професора и песника“ у *Додатку Поменику од 1888 године*.

Г. Андра Гавриловић у трећој књизи *Знаменитих Срба у XIX веку*, у XI свесци, посвећује две стране и Јовановићу.

У *Бранику* за 1906 годину (бр. 188, 189, 196, 198) изишао је у подлиску чланак Г. Јована Грчића „Портрети неколиких српских књижевника снимљени са писама им“, у којем су штампана и нека писма која је Грчић добио од Владимира Јовановића. Уз ова писма дао је Г. Грчић своја објашњења и примедбе.

Г. Јеремија Живановић штампао је у часопису *Дом и Школа* за 1906 годину, бројеви 14 и 15, рад „Влад. М. Јовановић“. Он је дао биографију, местимице непотпуну и нетачну, и књижевну оцену која, — и ако није пуна оцена, не обухвата сву Јовановићеву продукцију, — ипак остаје као највише заокругљена између свију побројаних оцена.

Г. Владимир Станимировић објавио је 1908 године у једном београдском политичком листу (*Мали Журнал* 1908, 13 јули, 196 број) своја сећања на негдашњег „свог професора Владу М. Јовановића“.

(Наставиће се.)

ИЗ ИСТОРИЈЕ СРБА У УГАРСКОЈ

ОД

ДРА АЛЕКСЕ ИВИЋА

VII.

Од прве опсаде Беча до опсаде града Кисека. (1529—1532).

(Свршетак)

У новембру 1530 године састаше се најзад изасланици Фердинандови са пуномоћницима Запољиним али не у Вратислави него у Позњу. У погледу мира не могоше се сложити, већ донесоше закључак, да на основу фактичног поседа има трајати од 13 дец. 1530 до 13 дец. 1531 године примирје између оба противника, а док за примирје не стигне потврда од султана, споразумео се 21 јан. 1531 год. у Вишеграду изасланик Фердинандов Рогендорф са изаслаником Запољиним Хијеронимом Ласкијем на тромесечно примирје.[1]) Ласки се после овога упути на Порту и код султана изради не само потврду уговореног примирја него и продужење његово до 9 маја 1532.

Док су се владаоци погађали између себе, покушају неки великаши угарски, на челу с Петром Перињијем, да обилазећи Запољу и Фердинанда начине реда у Угарској. Они се састаше 4 марта у Бабочи и затим 19 марта у Белавару, где уговоре, да за 18 мај сазову државни сабор

---

[1]) У пратњи Хијеронима Ласки-ја приликом преговора његова са Рогендорфом јан. 1531. налазило се и више Срба. У једном запису о том стоји „Isti fuerunt Hungari cum Lazky. . . . Ex Rascianis potiores Petrus Olczarowyth, Stepko Rathkowyth, aly potiores weynode nazadiste, qui fuerunt in seruicys regie maiestatis. . . .“ (Hung. за 1531).

у Вестриму.[1]) Задатак сабора би био, да нађе пута за јединство и одбрану државе и то да нађе без учешћа Запоље и Фердинанда на евентуално и против њих. И Фердинанд и Запоља забранише својим присталицама, да иду на тај сабор те се исти разиђе услед слабе посете не свршивши ништа. Павле Бакић се споразуме са Валентином Тереком и Људевитом Пекријѐм, да заједнички остану уз Фердинанда или да га заједнички оставе. На скупштину веспримску не дође ни један од њих него су само послали своје изасланике, који ће их известити о току њеном.[2])

На јужној граници Фердинандовог дела Угарске постигао је у ово доба један не безначајан успех војвода Стефан Балентић. Почетком маја 1531 нападне он са својом војском град Бечеј, који је држао у поседу Запољин присталица Стефан Вербеци, те је топовима порушио зидове и ноћу јуришем заузео градску тврђаву.[3]) За овај успех јавио је Бакић одмах краљу Фердинанду, који се обрадује тој вести и науми, да преко Бакића поведе изнова преговоре са Балентићем, јер је односај с њиме био 1529 поремећен доласком султановим у Угар-

---

[1]) О скупштини овој дознајемо и из писма барона Леонхарда Vels-a, датираног 28 маја 1531 у Бечу и управљеног краљу Фердинанду. У писму вели Фелз: „Hat eur mayestät vormals aus einem neben geslossnem schreiben vom Wakhit Paull die zerstreuung der versamblung zu Wesprin verstannden vnd fueg eur mayestät nun aber zu uernemen, das die versamblung zu Stuel-Weyssenburg, so des weyda parthey aussgeschriben, nun auch zerstossen vnd dasselbst nit vber vier hundert phärt gewesst, die nachmals, da nyemants komen, auch verritten sein“ (Hung. за 1531). У исто време извести Павла Бакића о акцији присталица Запољиних Андрија Корон (Egyház történelmi emlékek a magyarországi hitújitás korából, szerkesztették Bunyitai V, Rapaics R, Karácsonyi J. Bydapest 1904 стр. 136).

[2]) Monumenta comitialia Regni Hungariae, Első kötet, Budapest 1874 стр. 320 и 377.

[3]) Hung. за 1531. Краљ Фердинанд није знао у први мах име Балентићево ни назив његових градова, те запита о њему своје заповеднике у Бечу. На то му одговори 28 маја Леонхард барон zu Vels „Euer mayestät schreiben, welher am datum den 22. may steet, darin eur mayestät des ratzisehen haubtmans, so in Subenburgen ain vesst sloss eingenomen solt haben, sein auch des sloss namen zu wissen begert, auch eur mayestät das guetbedunckhen des khriegs folkhs halben anzuzaigen, hab ich in abwesen des herrn von Rogendorf vnd von Herberstain die paydt von hie verruckht, wie daran eur mayestät aus

ску. Међутим саветници краљеви из Угарске Тома Салахази, Алекса Турзон и други реше, да се преговори са Балентићем повере грофу темишварском, али да не би изазивали Запољу, краљ не треба да даје Балентићу никаквих писмених обећања.[1]) Одговори, који у овој ствари стигоше од Бакића и грофа темишварског Терека, били су повољни те краљ поручи Балентићу 27 августа преко Бакића, да му поклања на уживање Шољмош и Липово и да ће му скорим послати о том донацијонално писмо.[2]) Бакић је и даље остао у вези са Балентићем, који

---

iren schreiben nun wol erinndert, hab ich mit gebuerender reuerenncz emphangen vnd nach lengs vernomen vnd fueg eur mayestät darauf als vil von nötten zu uernemen, das der ratzisch haubtman, der gemellt sloss eur mayestät zu guett eingenommen sollt haben, Stepko Weyllynnt haysst vnd auch Solomoss vnd Lippa innhat, das sloss hayss Betsche, welhes ettwan der Waywodytz vnd Werwetzi Istwan im possession gewesst, das hat er beschossen vnd zu nachts, wie vns Wagkhyt Paul bericht, durch die schueslöcher hineinkomen vnd das sloss also erobert vnd eingenomen".

[1]) Hung. за 1531. У решењу своме 17 јуна 1531. угарски великаши истичу „Cum Rasciano, qui Solmos, Lippam et Beche arces obtinet, tractandum videtur per comitem themesiensem, vt eum modis et promissis ommibus maiestati vestre denunciat, vt dum licuerit, paratus sit ad seruiendum maicstati vestre. Nullas tamen litteras meiestis vestre vel ad comitem themesiensem vel ad Rascianum per has inducias dandas existimamus, poterit comes et ipse etiam Rascianus per nos commodius admoneri". Но краљ ипак јави Бакићу 10 јула „quo ad negotium Balinth Stepan contenti sumus, quod illum, modo quo scis et potes, interteneas, vt post finem induciarum quo ad nostram fidelitatem accedat, latius et melius cum eo transigi possit, de quo te suo quoque tempore certificabimus".

[2]) Hung. за 1531. Писмо краљево, којим ово доставља Бакићу, датирано је Scherdingen 27 augusti 1531. Између осталог вели краљ у њему „de condicione et qualitate persone Balint Stepan satis per tuas et aliorum etiam relatione sumus edocti atque ideo, quod in ea affectione et seruiendi promptitudine quam in nos hucusque gessisse videtur, magis ac magis incendatur et vtiliter ac bene possit nobis et regno nostro seruire, contenti sumus illi castra Solmos et Lippa donare et gratiose conferre litterasque donatorias expedire et mittere. Tuum est ergo vt interea illum ad seruitia nostra continuanda cohortari et ad omnia ea, per que de nobis bene mereri possit, inducere et in eiusdem continuandis et reipsa (maxime post finem indiciarum) perficiundis conseruare et retinere".

му је, као ближи турској граници, јављао о кретању Турака.[1])

За време примирја настави Фердинанд своје потајно договарање са Србима у Турској. Међу њима се тада разнео глас, да је краљ Фердинанд место Стефана Берислава изабрао новог деспота српског. У писму, које говори о овој вести, не спомиње се име тог деспота али по свему изгледа, да су Срби мислили ту Павла Бакића, чије би именовање за овај чин у истини одговарало тадањим српским жељама.[2]) Али Фердинанд није хтео да иде тако далеко у својој предусретљивости спрам Срба. Међутим како Турци никако не хтедоше да склопе трајан мир. није смео Фердинанд ни да прекида са Србима. Посредник између Срба и њега био је као и дотле Павле Бакић. Он извести почетком септембра краља, да Срби из Срема хоће да се преселе у Угарску, на што краљ одговори Бакићу 11 септембра из Штутгарта, да увиђа и сам, како од велике користи може да буде по њега и по цело хришћанство, ако Срби буду уз њега, али он се још није споразумео у свему с братом својим те с тога моли Бакића, да Србе одржи у доброј вољи, док се тај споразум не оствари. Међутим и Бакићу и његовим супародницима је било већ доста неодређених одговора Фердинандових, те Бакић јави из Ђура 7 октобра, да се у питању српског преселења мора донети што пре дефинитивна одлука. Зима је на прагу, скорим ће поћи лед Дунавом, а кад се то догоди, онда се Срби не могу селити. Сеоба се не сме одгодити, вели Бакић у писму, до идуће године, јер се Турци спремају на нову војну, а кад народ дозна. да султан долази с војском, неће се смети селити; што Фердинанд на српске поруке одговара само обећањима, нека не мисли, вели му Бакић, да се народ може као мала

---

[1]) Тако на пр. пише Бакић 7 окт. 1531 из Ђура краљу Фердинанду „vnus homo veniens a Balinth Stepan: qui nunciauit, vnum seruitorem suum a Constantinopoli reuersum et dixisse, Ibraim bassam cum totis viribus suis rursus cesar Sophiarum profligauit ac maior pars ianiczanorum peditum ab cesare Thurcorum defecerunt...“ (Hung. за 1531).

[2]) Magyar történelmi okmánytár a brüszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, Pest 1857 стр. 114.

деца заваравати празним речима.[1]) Султан Сулејман се у истини спремао поново на Фердинанда, да спере срамоту, што 1529 није заузео Беч. Бакић је преко својих уходa добио јасну слику о султановим припремама те 22 октобра извести о томе краља. Уједно изнесе предлог, да краљ повери њему, Валентину Тереку и Људевиту Пекри-ју 3000 војника, па ће они превести из Срема велик број Срба, које ће настанити на граници и тиме ојачати границу према Турцима. Фердинанд у писму од 31 октобра одложи опет решавање овог питања, али изјави, да у начелу пристаје на Бакићев предлог. На ново пожуривање Бакићево одговори Фердинанд и опет неодређено. Бакић је међутим хтео под сваку цену да преведе Србе на угарску страну пре доласка турског. Он замоли 11 новембра краљевог саветника Марка Бека, да му при томе буде на руци,[2]) а 28 децембра заиште од краља помоћи у сувоземној и шајкашкој војсци, па ће са својим људима и са том помоћи превести сам Србе. У писмима својим описује Бакић велику корист, коју ће имати од српских досељеника. Они ће, вели, служити на корист свима хришћанима и после њихова преласка у Угарску изгубиће Сулејман много од свог самопоуздања, јер су Срби велика помоћ. Скоро у свима писмима заузима се Бакић за Челника, који никако није могао да дође до свог града нити да испослује ослобођење своје жене и деце из ропства Мореова.[3]) Али Фердинанд није доспевао, да се стара о Челнику и о другим Србима, јер је имао пуне руке посла у Аустрији.

---

[1]) Hung. за 1531.

[2]) Писмо Бакићево саветнику Марку Беку датирано је у Буру 11 новембра 1531 и у њему пише о Србима „Primo de Rascianorum negotijs: nunc venire possent in fidelitatem regie maiestatis, maiestas regia facilima relacione eos prouidit, seruire possent toti christianitati. Scriberet quoque et dominacio vestra sue maiestati, . . . nostro consilio maximum commodum videretur, si autem eos nunc venire vult. . .“ (Ibid.) У ово доба је имао Бакић сукоб са Томом Салахазијем, који се 26 септ. 1531 потужи у писму, управљеном Николи Олаху, како му је Бакић отео нека добра и неће никако да му их врати натраг (Oláh Miklós levelezése, Magyar történelmi emlékek, I osztály XXV, Budapest 1875 стр. 152—153).

[3]) Ibid.

Гласови, који су стизали о спремању султановом на нову војну против Фердинанда, нагонише аустријску и угарску владу на живљи рад. 3 маја 1532 позове Тома Салахази све великаше угарске, међу њима и Бакића, да према заповести краљевој дођу с војском у Пожун, где ће начинити план за сузбијање непријатеља. Баш пред сам полазак у Пожун одвукоше догађаји Бакића на другу страну. Првих дана маја нападне један део Запољине војске па град Плинтенберг, чуван од Фердинандових војника из Шпањолске, који се испред непријатеља повуку у градску кулу. Бакић дочује за невољу, у којој се овај град налазио те дође са својим четама у помоћ и нагна непријатеља, да дигне опсаду и да побегне. Услед овога није могао Бакић да стигне на време у Пожун него се писмено извини краљевим изасланицима.[1])

О спремању султанову стизале су све одређеније вести. Агент аустријски Михајило Буцињола, по роду Дубровчанин, стајао је у вези са Петром Овчаревићем, који је у то доба био опет у служби турској, као доглавник и саветник београдског санџака и од њега је у новембру 1531 дознао многе појединости о припремама турским против Аустрије.[2]) Што се више говорило о тим припремама, постајао је положај Срба у Срему и Славонији све опаснији, јер су они својим преговорима с Бакићем навукли на себе зловољу и подозрење од стране Турака. Почетком 1532 пређе једна група Срба из Срема

---

[1]) Magyar történelmi okmánytár a brüszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, Pest 1857 стр. 156. Заступници краљеви у Пожуну известе Фердинанда о Бакићевом одсуству овим речима: „Bakith Paul ist nit gen Prespurg khumen, desshalben haben kunigliche maiestät gesanndten ime irer maiestät brief zugeschickht vnnd ime darneben innhallt peyligunder copey mit C. bezaichnet geschriben. Darauf er geantwurt hiepey mit D., auf welhe sein antwurt vnnd begern waysst die kunigliche maiestät ime derselbigen willen vnnd gefallen nach ain gnedige anntwurt zu geben“. (Hung. за 1532).

[2]) У изватку из писма Буциньолина, писаног 26 XI 1531 године, стоји „Preterea est quidem Petrus Owzazius, natione Seruianus, qui omnium consiliorum sansachi belgradensis est particeps et presertim que ad bellum pertinent, hic quibusdam ipsius Bucignola (quibus valde familialiter utitur) altera die Belgradi dixit, futuram expeditionem contra maiestatem vestram et totam Germaniam. . . .“ (Turcica за 1531).

и Славоније у Угарску заједно са својим војводом Челником. Појединости о њиховом прелазу нису познате. Краљ Фердинанд није у ово доба обраћао пажњу питању српског покрета, јер је изглед на офензивну акцију против Турака, у ком би случају Срби од неоцењиве користи били, постојао све мањи, те се није много заузимао ни за Челникову ствар. Међутим се Бакић осећао обвезаним према Србима, јер је он највише допринео, да се код њих разбудила нада у ослобођење и у заштиту од стране краља Фердинанда, те је живо настојао, да се Челнику даде његово и да се према Србима испуни задано обећање. На његову интервенцију изда 31 октобра 1531 Фердинанд оштар налог Владиславу Мореу, да пусти Челникову фамилију и да му врати драгоцености, што овај после неког времена и учини, али уступање града Ричо није могао ни Бакић да изради. У писму свом од 11 новембра 1531 управо преклиње краља, да поправи неправду, која је учињена Челнику,[1] но Фердинанд ипак не учини ништа. Кад се међутим Челник преселио коначно у Угарску, настанио се са четом својих војника у Бакићевом граду Ђуру и одатле се лично обрати краљу с молбом, да га уведе у посед поклоњеног града Ричо. То ће у овај мах тим лакше бити, јер се баш у тај мах налазио у околини Тренчина Кацијанер с војском, па може и силом приморати Доминића на уступање града. Кацијанеру би то била дужност већ и с тога, што је он избавио Доминића из ропства, кога су саветници били послали ў Беч и што је том приликом обећао саветницима, да ће дати новац за повратак града, но Доминић се одмах затвори у град и не хтеде га уступати.[2] У сачуваним споменицима не стоји, да је Фердинанд шта предузимао у овој ствари као што нам у опште није позната даља судбина Челникова, јер је ово задња вест о њему.

Видећи Фердинанд, да не може рачунати ни на какву знаменитију помоћ од стране немачких кнезова, покуша. да преко посланика измоли мир од султана. По споразуму с братом царом Карлом пошље 5 новембра 1531 Јосифа Лам-

[1] Hung. за 1531.
[2] Hung. за 1532.

берга и Леонхарда Ногаролу у Цариград, да преговарају о миру. Према краљевој инструкцији молили су посланици од султана мир уз обавезу, да Фердинанд плаћа данак на свој део Угарске, а не пристане ли султан на то, онда су имали да траже од Запоље отштету, па ће се Фердинанд одрећи за овај мах Угарске и вратити Запољи опај део њезин, који је држао у својој власти; ако ни ово не усвоји султан, добили су посланици упутство, да се одрекну и отштете и да захтевају једино то, да се Запоља не жени и да после смрти његове припадне Угарска Фердинанду. Но Турци не хтедоше о измирењу с Фердинандом ни да чују, него одбацише све понуде посланика и наставише ратне припреме.

Док се Фердинандови посланици бавили у Цариграду, скупише се угарски великаши да се међу собом посаветују, на који начин да се учини крај несрећном стању у држави. Вођа ових великаша је био Тома Надажди, уз њега пристаде бискуп Шуљок, Валентин Терек, Павле Бакић и други те на договору у Закању 1 новембра 1531 одлуче, да сазову за 31 јануар сабор у Кенезе. Запоља међутим забрани своме присталици Надажди-ју, да присуствује том сабору, а кад Фердинанд примети, да стаљежи ни спрам њега не дишу пријатељски, забрани и он својим присталицама сваку даљу акцију, те тиме би покрет у зачетку свом угушен.[1])

Голему војску, коју је пуну годину спремао за војну против Фердинанда, крене султан 25 априла 1532 из Цариграда према Београду. Из Ниша отпусти Ламберга и Ногаролу, да и лично саопште Фердинанду потпун неуспех

[1]) Печујски бискуп извести краља 10 јан. 1532 о овом покрету међу угарским магнатима, те му између осталог саопшти „et quod homo leuis admodum esset, dics conuentui alio dictus est in Berenhyda festum diui Gregory pape, quo interfuturos audiui ab ore eorum Valentinum Therek et Paulum Bakyth plusquam mille equitibus. Hos duos curet maiestas vestra sibi ita coniungere, ne possit in eorum fide quidquid dubitare“ (Hung. за 1532). О истом предмету пошљу извештај краљу и барони Жигмунд Херберштајн и М. Леополдздорф 11 јануара, те описујући, како би се незадовољство најлакше могло стишати, веле „So wurde auch der Backhit mit Papa vast wolzufriden sein, er sey auch zufriden, eur königlichen mayestät Papa abzutrettenn gegenn Togkhay vnnd souerr der Seredi Caspar

њихова посланства. Намера султанова је била, да удари изпова на Беч. У табору његову је било на 170000 војника са 400 топова. Али и код Беча се прикупљала велика сила. Фалачки гроф Фридрих доведе 29000 ратника, сталежи Чешке, Моравске и Шлеске наоружаше 35000 људи, од цара стигоше 8000 шпањолских, талијанских и холандских најмљеника, а папа Климент VII пошље једног рођака свог са свотом новаца, за коју ће моћи узети 5000 угарских војника у најам и даде две осveћене заставе, које ће носити у бој трупе Павла Бакића и Валентина Терека.[1])

Са војском својом приближавао се крајем јула султан угарској граници. Код Осека приступи његовој војсци деспот Стефан, али се не састане са султаном него поздрави и поклони се великом везиру.[2]) Прешавши Драву упуте се Турци правце у Беч и уз пут су му се предавали, већином без икаква отпора мањи и већи градови, док 5 августа не стиже цела сила турска под град Кисек. У овом граду се затворио са неколико стотина људи капетан Никола Јуришић, који одлучи, да брани град до капи крви. Велики везир заповеди, да се топовима бомбардира град и након три дана бомбардовања падоше спољашња утврђења градска у турске руке. Сад наложи везир Ибрахим јуриш на тврђаву, али храбра посада одби овај као и неколико поновљених јуриша. Турцима пође за

Togkhay also bloss nit abtretten wolt, so möchte eur konigliche mayestät ime das bistumb Raab gebenn vund sein des Turso vetternn Neytra wiewol es nicht so gut als Neytra sey, so wölle er doch damit auch zufriden sein. Wo ime aber yedoch eur konigliche mayestät Togkhey nit eingebenn wurde, so wölle er sich vmb sein schuldenn auch vmb die vergleichung Papa auf den dreissigist vnnd das schloss zu Presspurg verweysen lassen". (Ibid).

[1]) Buchholtz o. c., IV, стр. 104.

[2]) Hammer-Purgstall, o. c. стр. 666. У то је доба и Запоља са својим четама повео из Ердеља акцију, о чијем почетку пише Алекса Турзон краљу Фердинанду 20 маја 1532 између осталог „Joannes rex Transsiluaniam exiuit secundum flumen Keres versus Lyppam, habuit secum Siculos ad duo millia et aliquot bombardas maiores, nunc in Lyppa tractat cum Rascianis, vt inde aliquem numerum militum habere possit. Arbitror eum cum bono milite et bono numero venturum, nondum tamen castra habet" (Hung. за 1532).

руком, да пробију на неколико места градске зидине; у неколико маха су већ и турске заставе заболи на зидове, али су ипак сваком приликом уз големе жртве били сузбијени. Дванаест јуриша турских одбили су опсађеници те Ибрахим буде принуђен, да преко изасланика својих затражи од Јуришића годишњи данак или једном за свагда 2000 угарских форинта, на ће му поклонити град и дићи опсаду. Храбри Јуришић одби понуду Ибрахимову, на што овај наложи нов јуриш. С надчовечанским напрезањем сузби Јуришић и овај нападај. Сулејман, не знајући, да је опсада толико изнурена, да нов нападај не би могла издржати ни пола часа, закључи, да дигне опсаду. Да би бар у неколико загладио своју срамоту, направи се великодушан те обдари Јуришића ради показаног јунаштва. Према заједничком споразуму изведи Јуришић на градским зидовима турску заставу, на што се султан крене с војском, те освоји најпре Шопрон и упути се према Штајерској.

Код Беча се скупило око 90000 пешака и 30000 коњаника хришћанских, те се султан не усуди опседати Беч, у толико више, што је јесење доба долазило, а опсада би морала дуго трајати. По Угарској се није имало више шта робити те се Турци врате преко Штајерске робећи и палећи где су год стигли. За турском војском дадоше се у потеру Кацијанер и Бакић са 2200 војника и нанесу задњим одељењима турским осетних губитака, Кацијанер уморен од марша задржи се у Грацу, а Бакић пође и даље узастопце за непријатељем и гонио га је све до Љубљане начинивши му велике штете, нарочито при прелазу преко реке Муре.

Још док је трајала опсада Кисека, изашље Сулејман једно одељење своје војске под заповедништвом Казим-бега на Аустрију. Ово одељење је бројало на 15000 људи, с којима Казим опустоши целу Доњу Аустрију, али на глас, да се султан вратио кући, потражи и Казим-бег излаз из Аустрије у намери, да се сједини са главном силом турском. На Казим-бега нападне сад скоро сва војска, која је под Бечом била. Турци видећи, да ће се с тешком муком моћи пробити кроз Аустрију са целим пртљагом, пленом и заробљеницима, поубијају 4000

хришћана, које су по Аустрији похватали. Затим се поделе у два дела те један део под управом Ферис-паше умакне срећно, а други део на челу са Казим-бегом наиђе на фалачког грофа Фридриха и претрпи потпун пораз. У боју међу првима паде мртав Казим-бег те остатке његове војске окупи после боја Осман-бег и преузе заповедништво место погинулог Казима. Између Бадена и Трајскирхена наиђе Осман на војску Петра и Павла Бакића, који се били већ вратили из потере за султаном. Павле позна по сјајном оделу и блиставом оружју Осман бега међу Турцима, појури према њему, обори га копљем и одруби му главу. Смрт Османова збуни Турке сасвим те хришћани сатру потпуно и ове задње остатке Казим-бегове војске. Богато одело и драгоцена ратна опрема Осман-бега припадне по ратном праву Павлу Бакићу, као награда за јуначко дело његово.[1])

---

[1]) Isthuanffi, o. c. стр. 181—183); Jovius, Warhafftige Beschreibunge aller chronik wirdiger namhafftiger Historien und Geschichten, Frankfurt an Mayn 1570 XXX; Hammer o. c. II, стр. 91—95; Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, tomus I, Vindobonae 1746 (Melchioris Soiteri a Vinda de bello pannonico lib. II) стр. 595.

СЕЗОНА СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

(ОД 12. НОВЕМБРА 1909 ДО 31. ЈАНУАРА 1910)

Написао

ЈОВАН ХРАНИЛОВИЋ

(Свршетак)

19. децембра давана је *Шекспирова* трагедија у пет чинова, *„Ромео и Јулија“*, коју је сјајно с енглеског оригинала превео др. *Лаза Костић*, а за позорницу удесио *А. Хаџић*.

Читатељима „Летописа М. С.“ не треба опширно излагати поетске и драмске лепоте те шекспирске велепесни љубави. У тој класичној Шекспировој драми изливено је право бисерје поезије ђенијална песника. У њој се падмеће сјајна лирика, занос и нежност, дубина бола и очаја са снагом трагичних заплета. Узмемо ли још на ум мелодиозне и снажне стихове Костићева превода, није ни чудо, што приказ тога Шекспирова ремек-дела оставља и код нас увек дубоки дојам и жељу, да нам тај комад остане трајно у нашем репертоару.

20. децембра даван је овде изворни комад *Крајишкиња*, слика из српског народног живота у три чина, с певањем и играњем, од *Петра Крстоношића*, а којему глазбу састави *Хуго Дубек*, док га је за позорницу удесио *А. Хаџић*.

Овај комад је, по изјави писчевој, написан у млађано његово доба. Није дакле ни чудо, што у њему има неких почетничких техничких недостатака, као што је развученост неких дијалога у првом чину и недостатак концентрације и снаге драмске радње. Али зато му је тенден-

ција племенита и добро замишљена. Писац је добро замислио и инсценисао оне призоре, где се износи одвратност разметања са модом у сеоским круговима, а још је успелије испала главна идеја, да Србину мора бити једнако мио сваки брат Србин и свака сеја Српкиња, ма били они из којег му драгог краја, равног Баната, богате Бачке или из кршне, сиромашне Лике, само нека су честити и ваљани.

22. децембра давана су три једночина комада, сва три давни, добри и драги знанци наше публике: „*Пркос*“, шала у једном чину, коју је немачки написао *Родерих Бенедикс* а превео др. *Јован Андрејевић*; „*Доктор Робин*“, шаљива игра у једном чину, коју је француски написао *Преморej*, а с немачког превео *Јован Ђорђевић*, и најпосле „*Шаран*“, шаљива игра у једном чину, коју је написао непрежаљени *Змај Јован Јовановић*, музику јој саставио *Исидор Бајић*.

Најбољим јамством успеху тих старих, нашој публици давно омиљених комада, јесу њихови писци и преваћачи. Не треба зато о њима трошити много речи.

Има их који мисле, да није нужде било дирати у омиљену првобитну глазбену пратњу у шали „Пркос“ од *Аксентија Максимовића*, и којима се његова глазба још увек боље допада него ли новија композиција Бајићева. Како глазба није моја струка, нећу да се мешам у тај спор, код којега одлучује с једне стране пијетет и навика, а с друге стране новост и прилагођивања духу времена.

Шала „Доктор Робин“, све овако остарела може поднести, нађе ли се глумачки тумач, који умије онако као наш јединствени Ружић развити сав сјај свог глумачког умења и талента у целој скали глумачких метаморфоза тога комада.

Змајев „*Шаран*“, то драмско његово јединче ставља, уза сву једноставност фабуле и заплета, велике захтеве — да употребим тај германизам, — на глумца. Фино поентирање хумористике у том комаду лежи више у речима, него ли у овље наивно замишљеним, комичним ситуацијама, дакле је згодније за читање, него ли за бину. Није на одмет покушај, да се удеси и згодна глазба за

бински приказ. На тај се покушај одважио неуморни наш Исидор Бајић. Он је употребио и неку своју за другу сврху састављену композицију, да „Шаран“ постигне што већи успех на бини.

23. децембра приказана је овде први пут лакрдија у четири чина: „*Резервистина женидба*“, коју су француски написали *Дири и Шиво*, а за позорницу прерадио *А. Грунд*, док јој је музику саставио *И. Штерн*.

Познати загребачки комичар, глумац А. Грунд, пронашао је ту француску лакрдију у мору других сличних на лаку руку скалупљених, с приличном дозом фриволности зачињених француских лакрдија, пак му се причинила згодном за његов глумачки специјалитет. Зато ју је прерадио утолико, да је радњу пренесао у Загреб и Осек.

У тој лакрдији приказују нам се у доста живо заплетеном низу комичних ситуација неприлике резервисте, иначе цивилног мерника Зоторића, који је несретном пометњом, т. ј. заменом сличног имена, морао да одмаршира са загребачке железничке станице, камо се упутио био са млађаном својом женом на свадбено путовање, на војну вежбу у Осек, у исти час када тамо путује давна му знаница, оперетска певачица. За том певачицом шутује у Осек и његов таст. Јади бедног младог женика, пустоловине његова таста, комични призори војничког живота разноврстних резервиста, сабраних у овој лакрдији из разних сталежа, као у неку врсту Фалстафове војске, све то нагони гледаоце на смех.

27. децембра давана је и то у пополдашњој представи „*Шокица*“, позоришна игра у пет чинова, с певањем и играњем, коју је написао *Илија Округић Сремац*, а приредио ју је за нашу позорницу *А. Хаџић*, дочим јој је музику саставио *Даворин Јенко*.

Ово је од Округићевих комедија и драма у литерарном погледу најбоље успели драмски производ. У њему је местимице радња врло жива, поједини сукоби од велике драмске снаге, а нада све тенденција: — изравнавање опрека између синова исте крви и језика, а раздељених вером и обичајем — узвишена и племенита. Колико је Округић особито добро познавао живот нашег народа обију вера и имена, знао је он и у овој позоришној игри изнети

нам пред очи верну, дакако идеализмом своје душе обасјану слику трагике нашега вером и злом судбином растављеног народа.

Истога дана у вечерњој представи даване су две актовке: „*Кнез Иво од Семберије*“, историјски фрагменат у једном чину од *Бранислава Нушића*, и први пут: *Јанковић Стојан*, слика по народној песми: „Ропство Јанковића Стојана“ у једном чину од *Јована Протића*, с песмама уђешеним по народним мотивима од *Алексе Шантића*.

Нушићев „Кнез од Семберије“ прави је драмски кабинет-комад, дивно успела уметнина сјајне поентике и градуације са дивно замишљеном трагичном кондензацијом петвековне патње бедне раје под турским јармом. То је своје врсти сјајно успели драмски рељеф, у којем, што га човек помније проматра, запажа у њем све веће красоте и све ширу перспективу.

Лепо је успио и Јован Протић са драматизовањем добро изабраног одломка народне епске песме о робовању легендарног јунака „Јанковића Стојана“. Дакако јасно је приметан епски карактер слике, коју је покушао драмски инсценисати. Улази се одмах in medias res, како то одговара техници епа, а не почиње се експозицијом, како то бива у правој драми.

Стојан Јанковић враћа се из деветогодишњег ропства свом дому баш у час, када се спремају сватови, да поведу његову љубу Јелу на пут новом женику, за кога се има да преуда, када јој је већ допануо глас да је Стојан умро у тамници. Мати му се тешко растаје од добре снаје Јеле и одлази, да не види, где је одводе за другога. И сеја му Анђелија горко тугује за братом. Баш да сватi крену на пут, долази Стојан, који је одмах, чим се вратио био у дом, разумио, о чему се ради, те је наумио изићи пред сватове још у одсудни час. Иако су му порасли за дугог робовања брци до рамена, иако је остарио, и ако је прерушен у одело царског војника, прва га познаје по гласу његове песме љуба му Јела, те му се баца на груди. Ето му касније и матере, која пада на тле од узбуђења и радости. Сватови ипак не одлазе празних руку: они воде место Јеле Анђелију, сеју Стојанову. Осим лепих стихова у народном духу увелике доприносе при-

јатном дојму те драматизоване епске слике лепе сватовске песме и лепо инсценисани сватовски обичаји и игре уз лепо удешену глазбу и напеве по народним мотивима. Као декорациони комад с добро удешеном концентрацијом сцене-рије око главног лица јунака Стојана даде се та слика и више пута са занимањем гледати.

30. децембра давана је овде први пут изворна „сатирична игра“: „*Народњак*“, коју је написао *Л. Мргуд* (др. Лаза Марковић). Озбиљна је то работа под псеудонимом „Мргуд“ познатог даровитог драмског писца, којој нико не може оспорити велике литерарне вредности. То јој је критика признала већ док је била штампана у „Бранкову Колу“ и касније прештампана у посебну књигу. Зато се с великим занимањем очекивао њен приказ на позорници, да се види, да ли ће тај приказ оставити такав утисак, као њено читање. Нарочито се о том радило, не ће ли се тај приказ отегнути до касно пред поноћ. Испуштен је призор појаве краљица одмах у почетку првог чина, али се приказ ипак сувише отегнуо. Очевидно је, да ће бити нужно неке призоре скратити, т. ј. кондензирати неке разговоре, чиме ће се постићи и краће време за приказ и бољи дојам у књижевном погледу. Понегде ће се морати придржати само тако звани шлагери, да целокупни дојам, који се сада губи у развучености појединих разговора, буде снажнији и копцентричнији.

У новије доба ова је Мргудова сатиричка игра најуспелији покушај сатиричке драматизације несносног дармара и чуда и покора дезолатних наших друштвених и партијских прилика. Доиста треба и смелости, и спреме и снажног талента, да се човек одважи на то, да прстом покаже на узроке и узрочнике те народне неудаће, а да ствар буде тако изведена, е се нико не нађе лично погођеним, а да ипак приказ прилика и неприлика не испадне као злонамерна карикатура, провокација или фантастична фикција без икакове вероватне реалне подлоге. У нашим малим приликама такав је подхват куд и камо рискантнији, него ли тамо, где се ради о широком оквиру, великим дистанцијама, пространим перспективима.

Досадањи покушаји, да се изнесу и на позорницу дезолатне наше социјалне и политичке прилике, нису успели

баш зато, што је то тешко тако извести, а да се, што но реч, не дирне у осиње гњездо, и да се не стане прстом показивати на поједине познате личности, што их писац износи на позорницу. Тиме бива од зла још и горе, и не постизава се сврха, за којом се иде жигосањем онога, што не ваља.

Већ одавна је упозорио Вилхелм Грим на тешкоће песничке и драмске обраде свакидашњости и неких опћенитости, као што је н. пр. љубав детета и матере. Треба јаке инвенционалности, да буде у том писац и оригиналан и да успије у литерарном погледу.

Мргуд је добро учинио, што је своју сатиру заоденуо у алегоричко рухо, што је и лица и радњу у свом „Народњаку“ типизирао, што је сатирички осветлио последице демагошка обмањивања широких народних слојева по пробисветима, за које се редовно не. зна, ни ко су, ни куда воде народ. Главни протагониста у његовој сатиричној игри, „Срећко“, типски је конструисана особа, тип демагошког фразера, пробисвета, који наводи на зло простодушне сељаке, и чини зло ради зла, кано нека врста Шекспирова Јага. Комунистичка и анархичка своја начела завија у високопарне на око премудре фразе, а онамо то је тек шупља револуционарна фразеологија, прорачунана на ефект часа, обмана и опсена, пуна погибељи за јадне заведенике. У шуми нађени пробисвет, безименовић и бескућић, долази у мирно село, подбуни сељане против старог кнеза, окреће све тумбе, производи сеоског добошара за кнеза, гони попа, да без црквеног навештаја венча двоје драгих, софистичким теоријама о значају задружног поседа лишава старог кнеза господарства са његовом имаовином, раставља сина од оца, жену од мужа, заводи новог кнеза на застрањивања с путева правде и супружке верности, удешава раздор народа у две странке, које тек што се нису покрвиле. А када већ дође дотле, да је цело село у пламену, да се завађени и подјарени ухвате у коштац, онда тог демагошког демона нестаје без трага.

Не износе се ту ситничарске политичко-партијске прилике, већ се указује прстом на много дубљи и опћенитији узрок народног зла: на опасност опојне демагошке фразеологије и на неминовно катастрофалне последице без-

душног обмањивања и заслепљивања народа по тобожњим „људима из света“, преко којих се растаче отров погибељних, развратних и из туђине импортираних проблематичних сновотарија.

Само, када се Мргудов „Народњак“ узме у том типском, алегоријском смислу, биће нам јасна велика његова вредност. Узмемо ли га на око као обично индивидуализирано главно лице реалистичке драме, онда нам дакако постају неразумљиве неке ствари у тој драмској радњи.

Како не пишем критику тога комада, већ сумарни извештај о његовој литерарној и бинској вредности и згодности, не ћу да се упустим у минуциозну анализу његове драмске структуре. Мислим, да смо добили у том комаду знамениту принову нашег репертоара. Можда не би ради бинског ефекта шкодило да се — као што рекох — неки призори и разговори знатно скрате, и да не буде целокупни утисак сувише озбиљан и суморан; не би било на одмет, да је песник уплео у радњу неколико доза више комике и хумора. Овако нам добро долазе и они призори у крчми јевреја Исака, као нешто мало веселе разоноде у мору преозбиљности у „Народњаку“.

3. јануара 1910 представљана је у вечерњој представи овде први пут: „*Чучук Стана*“, комад из српског живота у три чина, с певањем. Писац му је учитељ у Србији *Милорад М. Петровић*, а музику му је компоновао *Исидор Бајић*.

То је драматизација једне епске слике из живота и јунаковања прослављеног српског јунака Ајдук Вељка. Јунакујући по својој крајини, упознао је Вељко јуначку девојану Стану Плештићеву, која му се допаде. Он је касније, када му она у мушком оделу дође потужити се на његове „бећаре“, који су јој једне ноћи похарали у одсуству оца кућу, и отели исту рубенину и платно, приправљено за женидбу са Вуканом Милушићем, узимље за жену, да јој тако поправи, што су јој његови бећари штете учинили. Дакако да Стана, достојна такова јуначине, то једва дочека.

Тај комад нема никакове драмске вредности, замишљен је епски, нема у њем драмске радње, ни психички јаких и драмски проведених и градуираних сукоба. Она прео-

билна пуцњава на позорници не може да замени драмске радње. И ако је Ајдук Вељко симпатично приказан, ипак се непријатно доима, што његови „бећари“, — за право би то имали бити борци за ослобођење народа, — прова-љују у дом српске честите и ради јунаштва цењене породице, те као прости разбојници отимљу чак и оно рубенине, што ју је девојка за своју удају приправила.

Г. Милорад Петровић добар је лирски песник и одабрао је добар пут са својим „Сељанчицама“. Нека се не да завести цирцејским аплаузом публике на драмско поље, јер тај аплауз барем овде више је значио симпатије за историјског Ајдук Вељка него ли признавање, да је писац успио са драматизацијом његове веридбе са Чучук Станом.

8. јануара прослављена је двадесетпетгодишњица уметничког рада омиљене наше првакиње уметнице Милке Марковићке. Она је одабрала за тај дан приказ главне јунакиње у сензационалној драми „*Тоска*“ од прослављеног првака француских драматичара, недавно преминулог *Викторијена Сарду-а*.

9. јануара приказане су овде први пут оригиналне актовке из пенталогије „*Одсудни тренутци*“, коју је написао др. *Милан Савић*.

У првој од тих овде представљаних актовки под насловом: „*На станици*“, шали у једном чину, приказује се, како два нетом венчана млада пара полазе на свадбено путовање. У рестаурацији веће железничке станице, камо их допрате њихови рођаци међу њима: удовац, отац младе Ђурђевићке, и удовица, мати младе Димшићке, долази до неколико љубомором електризованих и комичних призора и на крају, у најодсуднијем трепутку, тик пред одлазак последњег воза, долази до тога, да удовац и удовица не иду с младима на пут, већ се враћају к брату удовице Димшићке — можда као вереници.

У другој актовки под насловом: „*Меланија*“, драми у једном чину, прпказује се, како Меланија, жена Младена Вучића, ради које се он, из велике љубави према њој, разишао с јединицом сестром и зетом, потајице проводи љубав са својим јараном, официром Иваном Стојшићем. За време, док је муж био у лову, били су љубавници подуже насамо, закључани у трпезарији на мужеву са-

лашу. Муж, враћајући се из лова, виде на коњу Ивана а наскоро затим и фиакер, на ком се Меланија враћа у варош. Огорчени Младен убије фијакерског коња а жена се мораде вратити на салаш. У истој соби, где је мало пре тога провела и вечерала са својим јараном, даде муж поставити вечеру, те је позове, да му се објасни. Она плете и увија, пак управо у тренутку, када јој муж вели, нека се помоли за душу и приправи на смрт, јер ће је убити, провали у собу официр Иван који је чуо праску, те долази до двобоја између њега и Младена. У том двобоју, у присуству Меланије, фиакеристе и слуге Петра, који су по нужди морали бити секунданти, паде Иван, погођен у срце од Младена, а Меланија му се, допав к себи баца на груди, док Младен одлази, да се пријави суду.

У трећој актовки, под насловом: „*Ђурђевићеви*“, драми у једном чину, уводи нас писац у обитељ умировљеног генерала плем. Ђурђевића. У њега је неваљали син Јован, честита снаја Јелена и мило унуче Ђурица. Син се по целе ноћи карта и ради такова живота морао је оставити официрску каријеру, те је као банковни чиновник пошао рђавим путем, којим је доспио до тога, да је сегнуо у банкину касу и проневерио огромну своту. Отац дознаје од снаје, да је тога јутра долазио у кућу полицајни инспектор, да одведе Јована, али да Јован још није кући дошао. Док ојађени отац смишља, шта да се учини, долази Јован, те на очеве прекоре цинички одвраћа, да ће одседити својих пет шест година у тамници, пак се онда мирно као поштен човек вратити натраг у свет. Старац генерал најпре моли сина, да учини сам крај свом животу и срамоти, пак да ће му онда поисплатити, ако и тешко, све дугове. Кад не поможе ни молба, стаде генерал заповедати сину, нека се сâм убије. У то се већ чују кораци полицајног повереника. Још један покушај генералов, да сина склоне на самоубијство, а кад он цинички одклања и помисао на то, испали огорчени отац на сина самокрес и одбацује оружје баш у часу, кад повереник ступи на праг собе. Генерал изјављује, да је он сам сину судио, али повереник неће то да верује, већ позива и жену Јованову, да му и она посведочи, да је то било самоубијство. Она то потврђује, и тако има, како рече полицајни повереник: — остати и пред светом.

Ето то је у великим потезима садржај тих трих актовки.

Гете је у својој идилској велепесми: „Херману и Доротеји“ рекао, да је одлука: чин једног тренутка. Ради се само о том, који је то одсудни тренутак. Писац „Одсудних тренутака“ покушао је драматизовати у својој пенталогији пет таковних одсудних тренутака. То је драматизација неких око једног одсудног тренутка кондензираних и скристализованих моментних слика. Код пресуђивања уметничке вредности таковних драматизованих моментних слика, неке врсте кондензираних ситних драма или шаљивих игара, ради се о том, да се узме на око, да ли је одсудни моменат тако удешен у драматизацији, да и без формално технички изведене експозиције и перипетије, ипак неминовна одсудност тренутка буде мотивисана, те да читатељ и гледатељ узмогну у души сами створити себи перспективу свега што се пред тим одсудним тренутком догодило, те чему је тај одсудни трепутак њене врсте неминовна последица. О згодном избору и развитку такова тренутка у пластици, у скулптури и поезији уопште, опширно разлаже Лесинг у свом Лаокону.

16. јануара даван је овде Гетеов „*Фауст*“, што га је поповно превео и за српску позорницу спремио др. *Милан Савић*.

О самом комаду није нужде читатељима „Летописа“ расправљати. Поновни Савићев превод је глађи и разумљивији. У приредби за нашу позорницу ишао је писац за тим, да нам, колико је то икако могуће, очува целину радње, и симболичку позадину и поетске красоте те велепесме генијалног немачког песника. Како Гете није свога „Фауста“ писао за позорницу, није то лак посао удесити га за позорницу, да се добије оно, што је Гете хтео да постигне. Било је покушаја, да се и први и други део Фауста згодно приреди за позорницу. О такову покушају једног немачког писца написао сам у осамдесетим годинама расправицу у листу „Позоришту“.

Савићева приредба Фауста за нашу позорницу у литерарном погледу је успела. Штета, да ради тешкоћа са сценеријом на нашој позорници приказ у тој приредби траје предуго.

19. јануара даван је овде први пут: „*Крадљивац*“, „комад“ (позоришна игра) у три чина, коју је француски написао *Анри Бернштајн*, а превео Н.

Једноставну фабулу, која би била згоднија за приповест него за драмску обраду, умео је вешти француски комедиограф тако инсценисати, те занимање расте све више до краја, ма да драмску градуацију саме радње замењују у тој позоришној игри више мање у мапиру Шерлох Холмеса инсценисани призори детективске инквизиторске вештине.

21. јануара давана је овде први пут оперета у три чина с предигром под насловом „*Лутка*“, којој је либрето написао *Морис Ордоно*, а на српски превео *Драгомир Брзак*. Музику јој је саставио *Едмон Одран*.

Лака је то роба, удешена за извесне слојеве презасићене велеградске публике. Њен либрето права је недотупавштина, која не може бити предметом озбиљног литерарног приказа.

Тај либрето је у оригиналу пренакрцан пикантеријама, ласцивитетима и двомисленим речима, од којих неке остадоше и у преводу и преради за нашу позорницу, ма да је у тој преради та оперета ипак децентнија него ли другде, где су већ навикли на овакове ласцивне недотупавштине.

Дакако и наша публика неможе да одоли смеху, гледајући комику невероватних призора и ситуација, где исти отац неможе да разликује своје кћери од аутоматске лутке, с којом се тобоже вери тобожњи мизоген Лансло, само да дође до сто хиљада франака, које му даје на дан веридбе стриц му, барон Шантрел, а с којим новцем он хоће да помогне манастиру, у који је ступио био као искушеник. Ствар се дакако на крају сврши с правом женидбом Ланслоа са тобожњом лутком Алезијом, и публика сита расмејана весело оставља позориште. Али какова отуда виша корист у естетском и етичком погледу?

Вели се, да је учињен покушај с уважањем лаких оперета ради атрахирања несрпске публике и ради касе. Ако је доиста то једина сврха, она је и постигнута и с „Лутком“ и „Чаром валцера“; али се бојим, да то може бити ипак од штете за праву сврху нашег позоришта. Публика се таковим комађем навикава на лаку робу и чува паре само за оперете и пикантерије, те се све више

отимље благотворном упливу озбиљног позоришног комађа од литерарне вредности.

23. јануара давана је овде први пут „*Земља*“, комедија из живота у три чина, коју је немачки написао *Карл Шенхер* а превела *А. Милчиновићка.*

Тај комад, којему се не да оспорити литерарна вредност, код нас је врло хладно примљен. Сувише су нам туђи типови немачког сељаштва, што се ту износе управо фотографски верном веристиком; сувише нам је одвратан тај модерни брутални веризам на позорници уопште. Никако се не можемо загрејати гледањем суморних слика, у којима се износи брутализам и, штоно би Рус рекао: скроз материјалистички „настрој“ психе немачког планинског сељака, у ког нема вишег душевног полета, који проводи чисто вегетативни живот у вечном раду и трошењу физичке снаге, те у најбруталнијем егоизму не да никада идеалним полетима срца и душе. Одвратан нам је тај старкеља Грус који не да из руку господарства, који равнодушно гледа, где му јединац син стари и чезне за децом и женом, а не може до њих доћи, док га стари отац израбљује као простог слугу без плате. Чисто нам је криво, где та стара тврдица и егоиста неће да умре, ма да је још за живота дао себи направити мртвачки сандук и погодио две парцеле за гроб, само да и у гробу „не ђубри својим месом гроб свога суседа“. Одвратан нам је тај суморни, вегетативни живот на том сељачком селишту, где се има више милости према марвинчету него ли према човеку.

Ипак су нам милији наши рођени сеоски типови на позорници, — то су ипак више људи. Иако не пролази без тучњаве, пијанке, теревенке и разноврсних бруталитета, ипак је у њима више поезије и идеалности.

Лица у Шенхерову комаду остављају онако непријатан утисак кано и лица у немачким приповестима од Френсена и Поленца. Наше срце тражи више осећања, идеализма, поезије и алтруизма и у сељачком миље-у. Тога Немци не могу дати, јер тога у њих и нема као у наше сиротиње.

24. јануара давана је овде по други пут слика из сеоског живота у четири чина: „*Барон Фрања Тренк*“,

од *Јосипа Еугена Томића*. У том комаду износи нам се идеалисани историјски пустолов, славонски властелин барон Тренк, како знаде бити витезом, кад се нађе пут к његову поносном али и витешким осећајима прожареном срцу. У толико је писац сачувао у карактеристици главног лица своје драмске слике праву историјску традицију о Тренку.

26. јануара давана је овде први пут изворна комедија у пет чинова: *Ксеније и Ксенија*, коју је написао др. *Милан Савић*, а музичке јој уметке саставио *Исидор Бајић*.

Драмска радња ове комедије догађа се у Атини, у тако звано златно доба Периклово. Сама та радња је удешена тако, да у њој учествују позната лица из грчке историје онога времена, поименце: Перикле, Сократ, Алкивијад, Клеон, Аспасија, жена Периклова, и Ксантипа, жена Сократова, даље Мегаранин Еуклид, који по римском писцу Аугу Гелију, долази у кућу Сократову прерушен у женско одело под именом Ксенија из Ефене. Сократ дакако знаде, да је он Еуклид, и да је само зато узео и женско име и женско одело, јер је настало непријатељско расположење између Мегарана и Атињана, те би могао Еуклид платити главом, да се дозна, да је он мушкарац из Мегаре. Али Еуклид се облачи и у мушко одело, да му ђаковање међу Сократовим ученицима не буде зазорно. У мушком оделу он се зове Ксеније, те постаје љубимцем и Ксантипиним, која мисли, да је он девојка, и лепој Лајиди, љубазници Алкивијадовој и осталим Сократовим ученицима. Све то добро долази Еуклиду, који у кући Сократовој дознаје, да се Атињани спремају да зарате на Мегаране.

Тако он ту тајну одаје двема уходама из Мегаре, који су дошли у Атину, и то баш у кућу Сократову, тобоже да један од њих постане учеником Сократовим, а уистину да дознају, што Атињани спремају Мегари. И када касније буду уходе препознати и утамничени, ослобађа их Еуклид, тобожња Ксенија, помоћу својих пријатеља Аристипа и Лајиде, давши стражарима опојна, успаљива пића и саопштујући им лозинку, којом могу проћи кроз редове војника, што чувају пролазе из Атине. Када је њихово бегство запажено, било је већ прекасно, те се изјаловио Периклов план, да те уходе буду као таоци,

којима би изнудио предају Мегаре, па се војска атинска мора и без њих кренути против Мегарана.

Писцу није толико било до те драмске радње, која је инсценисана више као нека врста артерије кроз ткиво комедије, већ је писцу било у првом реду до тога да изнесе више у идиличном светлу слику домаћег и јавног живота у Атини, нарочито у дому и околини филозофа Сократа. Узимајући ту комедију с те стране на око, — а она се и мора пресуђивати према намери пишчевој, — нема смисла тражити у њој, до чега писцу и није било. И Сократ, па и Ксантипа симпатично су приказани, Сократ не толико као над обичним човечанством узвишена инкарнација мудрости и филозофије, већ као човек ведре душе, бистре памети, племенита срца, добродушни алтруиста, са свим особинама човека од крви и меса. И остала историјска лица приказана су као људи са темељним историјским цртама свога индивидуалитета: духовити и плахи Алкивијад, импозантни Перикле, мудра Аспазија и разметљиви демагог Клеон и т. д.

Дакако да се за згодан приказ тога елемента идиличности захтева и примерна сценерија, па ипак се недостатци сценерије не смију узимати на рачун литерарне вредности комедије. Неки призори, поимепце: игра са врпцама око мегарских ухода, говорничко надметање између Клеона и Харина и опијање стражара мораће се скратити, да се тим јаче истакне идиличност целог комада. Ово последње зато пада у очи, што на позорници није била *скупштина*, него — са недостатка статиста — тек карикатура скупштинска. Уопште, то се дело има боље увежбати па ће онда друкчије и утицати.

28. јануара давана је овде први пут шаљива игра у три чина: „*Ђаво*“ од мађарског писца *Ференца Молнара* у преводу др. *Душана Радића*.

То је један од најуспелијих повитета из страних литература, што су ове сезоне код нас давани. Комад је хваљен као један од најбољих новијих мађарских драмских производа, а приказује се и у Бечком „Deutsches Volkstheater-у“.

Главно лице у тој духовито замишљеној комедији јест „Ђаво“ заправо чисто реалистички конструјисана персо-

нификација искушења и завођења на грех под видом премудре софистерије демонизма и злобе.

Млада жена милионара Лансло-а, Јоланта, не може да се отме сугестивној сили љубави свога драгана из младости, сликара Јована Сакије. И он и она теже, да остану само поштени пријатељи и да се не огреше о поуздање Алфредово; али инкарнирани ђаво у особи мистериозног Јованова знанца без извесног имена и занимања чини све, да их заплете у мрежу неверства и грешне љубави. Он добро познаје слабост срца заљубљеника, нарочито је вешт у измишљавању трикова, којима не може одолети срце заљубљене жене. Он подјарује љубомору и измишља вештачке запреке, које још више поджижу љубав, и сугерира софистерију заљубљеника у полепшавању греха и т. д.

Он диктује у перо Јоланти писмо, којим она тобоже за увек прекида са Јованом, али уистину је писмо састављено тако, да још јаче привеже Јована уз Јоланту. Сâм „ђаво“ удеси ствар тако, да писмо не дође у руке Јовану ни прерано, ни прекасно, већ управо у згодни час. Па када се већ Јоланта реши, да остави мужа и привеже за Јована, „ђаво“ с мефистофелским писменом шекспирског Јага одлази с позорнице с покликом: „Voila“ — ето ту смо!

Комад је пун живе, вешто инцсенисане и вешто градуисане радње те се с највећим занимањем гледа од почетка до краја. Свакако је то један од најбољих новитета из страних књижевности у нашем репертоару.

За прославу педесетогодишњице свога глумовања, одабрао је наш јединствени уметник Димитрије Ружић Опершикову трагедију у пет чинова: „*Ђураћ Бранковић*“. Ту јаким драмским призорима и лепом, патриотском тенденцијом прожарену трагедију прерадио је за српску позорницу *Јован Ђорђевић*. Она је и овај пут давана у тој преради, али из обзира према јубилару приказана су само три чина, у којима је Ружић развио сав сјај своје јединствене приказивачке вештине. Публика је френетички давала одушке свом одушевљењу и љубави према заслужном свом љубимцу уметнику, с којим се можемо поносити.

СЛИКЕ СА ЈАДРАНА

ОД

МИЛАНА САВИЋА

—⊰⊱—

II.

По Хрватском Приморју.

(Свршетак)

Хитри, елегантни вапорићи, свагда пуни путника, посредују непрестано промет између Ријеке, Опатије и Ловране.

Та Опатија!

Ни душманин не може рећи, да није лепа, пријатна и удобна. Уметнички је створена, јер је била потреба. С красном баштом и са шеталиштем дуж мора, каквог нема можда ни славна француска Ривијера, данас је Опатија у свом цвету, иако се непрестано дотерује и улепшава. Што људска рука уме и може, ту је употребљено. Да јој је тако укротити ваздух, као што је укротила земљу и море, била би Опатија још већма на гласу. Али се ваздух не да савладати. У Опатији се кошава исто тако осећа, као и по целом Кварнеру, и нема склоништа од те приморске на́пасти.

Колико ли је ту великих и мањих хотела, приватних пензијона и гостионица, не може се ваљда ни избројати. Тако није ни нужно, сврати̏шта изгледати и тражити, јер нема куће, у којој не дају јела и пића, тако, да наш дебељко има потпуно право, кад тврди, да се Опатија „састоји из самих бирцузева“.

Септембра и при измаку зиме ту је понајлепше. Онда се онај досадни, лармацијски свет разишао или још није

дошао а васпитани и отмени слободније се креће. Тако је пак у Ловрани и усред лета, кад по Опатији све кипи и ври. А Ловрана је преко Ике наставак Опатије и у вези је с њом још и електричном пругом.

Што долази даље, незнатна су места, као Мошћеница, која би ваљда такође хтела да је сезонско купалиште; али осим мора не види се ништа, што би на купалиште и налик било. Биће да се „гости“ спуштају из својих станова управо у море. Идила, блажена првобитност.

Мени се Ловрана особито свиди. Нема граје, нема нàлепа. У варошицу сам мало залазио, ал' ми је доста било, да видим исти тип, као и свуд по ситним приморским местима.

Врло су занимљиви излети па острва. То су плодна земљишта, јер са свију се страна види винова лоза, маслина и „зеље славе“, ловорика.

Ја сам прошао тек мали део тих острва. Искрцао сам се на Крк, Црес и Лошињ. На Крк сам дошао, да видим Омишаљ с пећинама и с неким римским натписима. Али сам се морао задовољити тек с лепом околином, једном бајаги-пећином и ниједним натписом. А није никог било, да ме упути, ни опог дебељка, који би зацело умео што навести, ма и не било из класичног римског доба. Доцније сам чуо, да сам требао обићи и град Крк са лепе саборне цркве с неким радовима од сребра, остатцима из сретнијих времена. Тако је и у Осору на Цресу. Тај Осор! То је тек пропали господин! Ал' опет чува икону од Тицијана!! Још ми рекоше, да сам се требао попети на планину до Вранског језера, јер да је то најлепше на Цресу. Много су тражили од мене. Да се пужам нека три сата на брег на тек да видим воду — пе, тако жедан нисам био. А најпосле, ваљда ће бити као и друго какво планинско језеро, на прим. по Баварској.

На Лошињу би се дало провести неко време. Лука је лепа а варош као и све остале, иако већа. Вегетација носи већ јужно обележје а по обали је много лепо место за песничку душу.

До Краљевице је пусто острвце, скòљо, св. Марка. На њему се легу гује и јакрепи. Ја то приметим дебељку, кад смо се провезли мимо тог острва. Он ми потврди и

додаде, да на Цресу опет нема змија и то са неке биљке, коју ми није могао ближе одредити. Доцније сам у једној књизи нашао, да је та биљка млечика (Euphorbia, Wolfsmilch) и да на Цресу расте на све стране, да је разноврсна али свагда отровна. Тако онда потире један отров други, опаснији.

*

Летње је доба без икакве сумње најзанимљивије овде, јер оживи и тај иначе доста пусти крај. Онда је берба свију примораца од Ловране на до Новог. То је доба купања, чега ради и долазе толики и толики странци. Море на опет море! То је помисао сваког већ у рано пролеће, с том тежњом долазе, с тим уздисајем одлазе. Ах, море је аз и ижица свију странаца, ма долазили тек да кажу, да су били ту. А од каквог је добротворног утицаја колико купање, толико и онај свагда немирни, свежи и чисти ваздух, уверио сам се на себи и својима. Има их, који још тврде, да је углавном утицај сунца оно, што човека доводи к себи, што га крепи и свежи тако, да лакше сналаза напорни живот зими, под теретом хладноће, мањег кретања, разноврсне забаве и рада. Њихово је уверење тако снажно, да заводе и друге, безазленије, оне, који ни тако немају друга посла. Такви леже онда по читаве сате по даскама или се урију у песак, те остављају сунцу, да их по милој вољи пече и црни. Многи чак и спавају том приликом. А кад се пробуде, с неколико црта су црњи. Тако данас, тако сутра, док се најпосле не удесе, да би и с циганском бојом могли одржати утакмицу. У сваком купалишту је по неколико таквих ироја, који се размећу својом печеном кожом. Прошлог лета дивили смо се у Краљевици таквом једном европском црнцу а он нам је чуђење квитарао тим, што се полагано окретао, да га видимо са свију страна. Али једног жарког дана појави се у купалишту прави правцати црнац, Африканац, с будзулама и коврцастом вуном на глави. Сви се задивљено окренусмо њему а кад га хтедосмо погледима упоредити с нашим печеним пријатељем — овога нигде није било. Осетио човек да је силно побеђен те је зарана „очистио чувства“. Црнац се пак и надаље купао и не слутећи

можда, какав је јунак. Доцније сам га видео на Ријеци пред једним хотелом а под портирском капом.

Купање је најугодније, кад море надолази, кад је плима. Запљускивање таласа врло је пријатно иако по који пут тако снажно, да хоће да стровали. Уз то се, свагда пред подне, дигне лак поветарац, који разноси сунчану јару. Веле, да је то Мистрал, који особито по јужној Француској веје. У Кварнеру му се тако не осећа снага ни похладна струја. Стога многи и не знају кад дува или да баш таман дува. А кад му и осете ћарлијање, не занима их ни најмање, је ли то баш Мистрал или други какав ветар.

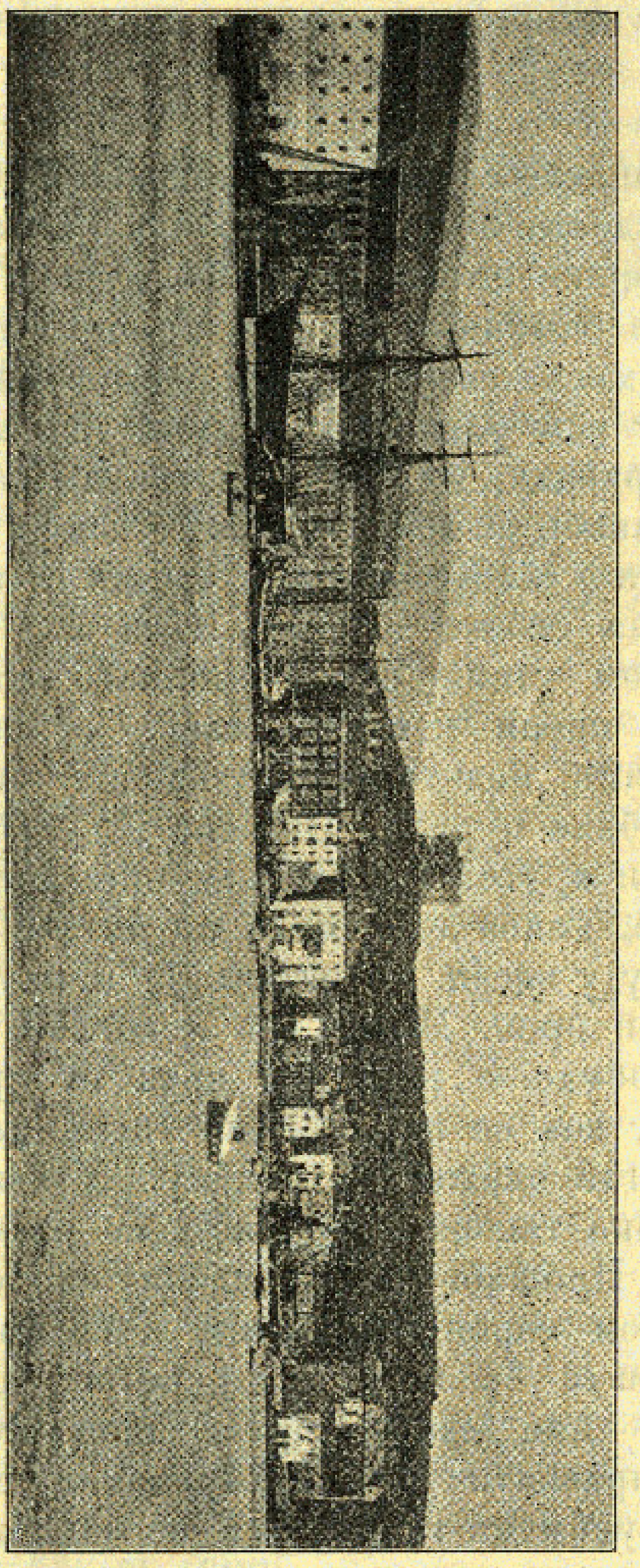

Сењ. Поглед с мора.

Најелегантнија су купалишта у Опатији и у Ловрани. У Краљевици, Црквеници и Новом су мало лепше дашчаре. Али то не треба никог да буни. Није главно оно место, где се свлачи и облачи, него где се купа, дакле море и морско дно. А то је по мом искуству понајбоље у Краљевици. У Сењу је море особито чисто али шљункасто. Ја сам се купао готово по свим купалиштима од Венеције па до Дубровника и нашао сам, да је на Венецијанском Лиду најзгодније. Море отворено а дно као наручено, пешчано. Где је дно шљункасто,

добро је обући ципеле од рогоза, које се по многим купалиштима могу добити с оделом заједно.

Свет се купа готово свуд заједнички. Само на Барколи, Трипћанском купалишту, јаком и високом решетком одвојено је мушко одељење од женске препрате. Таква решетка дели иначе купалиште свуда од мора, да не допliва морски пас, који је увек тамо, где је многи промет.

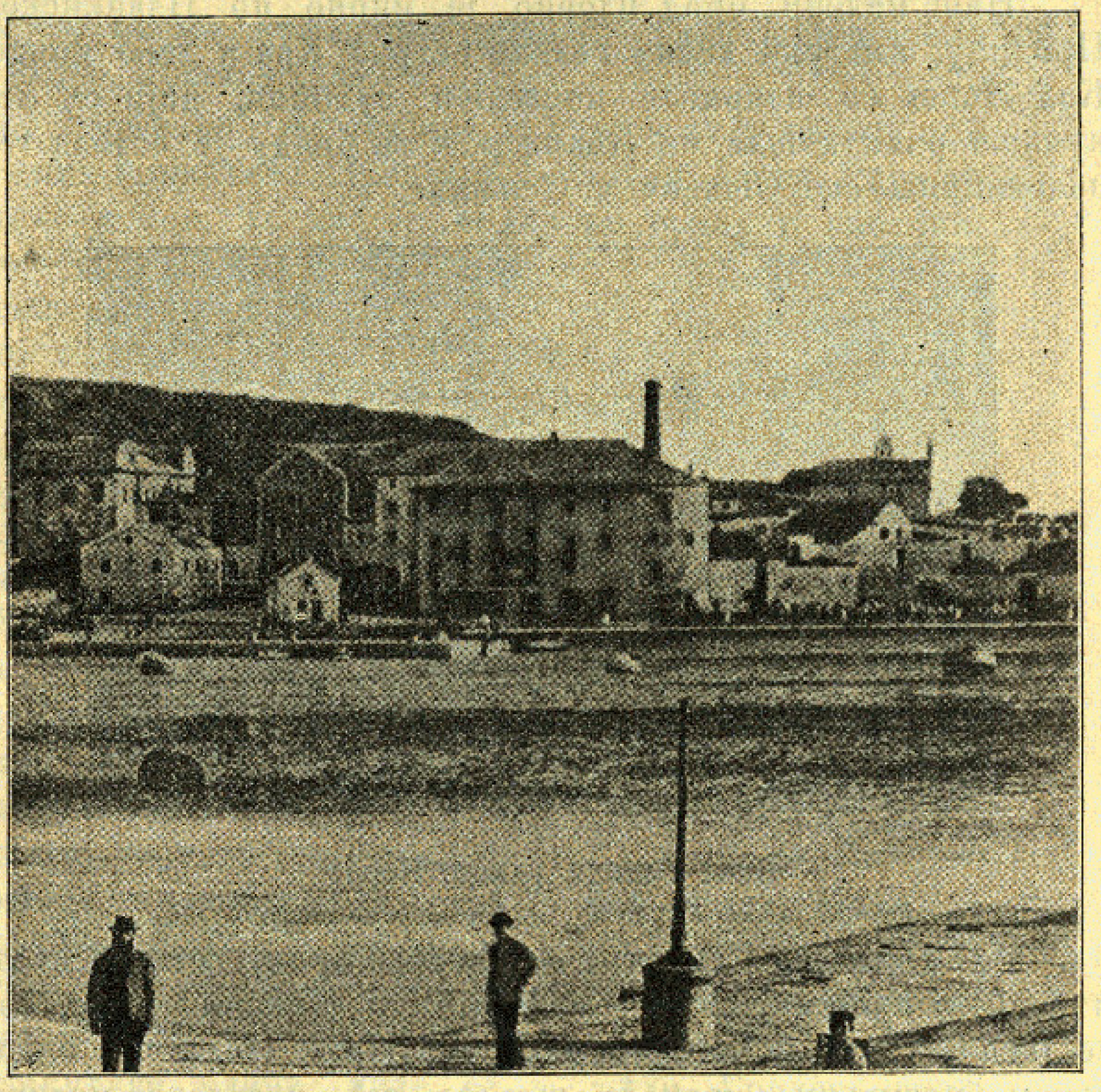

Сењ. Кула св. Саве и српска црква на брежуљку.

Нико не налази, да је зазорно, купати се заједнички. Ипак је по великим купалиштима, као у Опатији и Ловрани, мушкима обавезно, обући се као и женске. Разговор тече неусиљено а несташно прскање показује, да младост бар на тај начин даје одушке свом расположењу. Има их, који се купају по двапут и свагда по два сата. Такви

бар знају, зашто долазе на море. Мени је било доста једаред а сваки пут сам се осећао ванредно освежен, куд и камо већма, него после купања у Дунаву.

Но зато ми није ни на крај памети, покудити Дунав и сад сву славу одати мору и само мору.

*

Наш маленн брод пловио је мирно по Планинском Продиру, имајући десно велико острво Крк а лево копно. Код Новог се искрцали последњи путници, који су тек купања ради дошли на Кварнер, и на броду је остала тек неколицина, све Сењани и Сењанке.

Сењ. Главна улица. Корзо.

Од Новог до Сења треба обичном броду готово сахат, и што се већма ближи том старом и славном граду, све се јасније виде поједини предмети. Замак Нехај, на повисоком брежуљку, први је, што се већ издалека истиче. Он је као неко обележје Сења и са свога облика је већ карактеристичан. Што смо ближе долазили, могао сам боље распознати и поједине куће, особито неку гломазну зграду с испупченим боком према мору, и над њом на брежуљку неко здање, по облику капелица. Но како се уместо торња издигао понизак оцак, нисам опет знао, каквој је сврси одређено.

Око $4^1/_4$ стигнемо под Сењ. Читава мешава од врућине сипала је од горе тако, да смо и нехотице разгле-

дали, где ће бити помесно купалиште. Али га нисмо видели на велико наше очајање. Међутим нас одведе неки босоноги калауз с капом „Хотела Нехаја“ на глави, у то сврatиште, где добисмо пристојну собу, слабо изветрену.

„Где је купалиште?“

„Идите палево, па не можете промашити“.

Пођемо налево, али да нисмо успут ухватили мало Сењанче, не бисмо купалиште нашли. Тако је скривено на дну малог, лепог парка.

Прву особу коју ту затекосмо био је наш парох, ком смо се одмах приказали. Пречасни господин Јован Рајачић био је тако добар, те нас је водио по граду и околини, пошто смо се у ванредно бистрој и са стења и камења понешто романтичној води окупали, освежили и одоброволили. Пречасни ми је и доцније учинио многе услуге, јер тек његовим заузимањем могох доћи до најзанимљивијих слика, особито гробница старих Ускока и гдекојих улица. Хвала му.

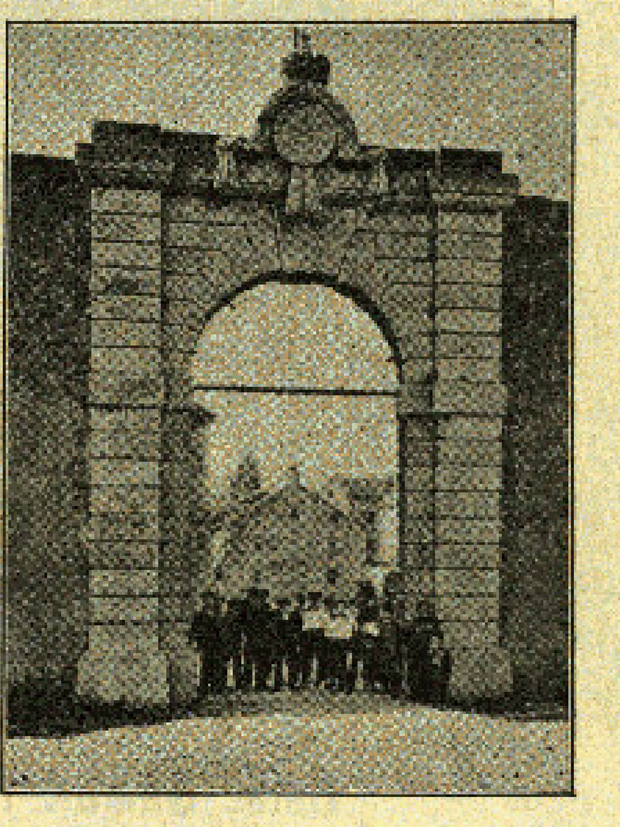

Сењ. Велика врата.

Иза наше, српске, цркве — оном здању с оцаком, који је у ствари кратак звоник — води пут до развалине замка Нехаја. Пут је лепо удешен, вијугав, све навише, поред амбиса, на чијем је дну прослављени Сењ. Заиста, Сењани се баш труде, да себи и странцима створе угодно шеталиште. С наше висине виде се, као на рељефном плану, високе куће, тесне, кривудаве улице, виде се и људи. Градско лице окренуто је мору а труп му се пружа и стешњава у кланац Сењску Драгу, који испод високог Вратника води дубље у земљу, крај брда Вељуна с „Орловим гнијездом“. А то су гудуре и пећине, где су се састајали Ускоци на збор и договор а затим на четовање. Дође ли нам пак машта у помоћ, виде се — можда тек само као сенка — стасити облици јуначких Ускока, овековечени у повесници и нашим народним песмама.

Крај амбиса стајао сам ћутке с мојим дететом а кад пам се погледи нађоше, прошаптасмо прве редове несамртне песме о Сењанину Тадији:

Још зорица не забијељела,
Ни даница лица помолила,
Од Сења се отворише врата,
И изиђе једна чета мала
За тридесет и четири друга;
Пред њима је Сењанин Тадија,
Барјак носи Комнен барјактару,
Отидоше брду у планину...

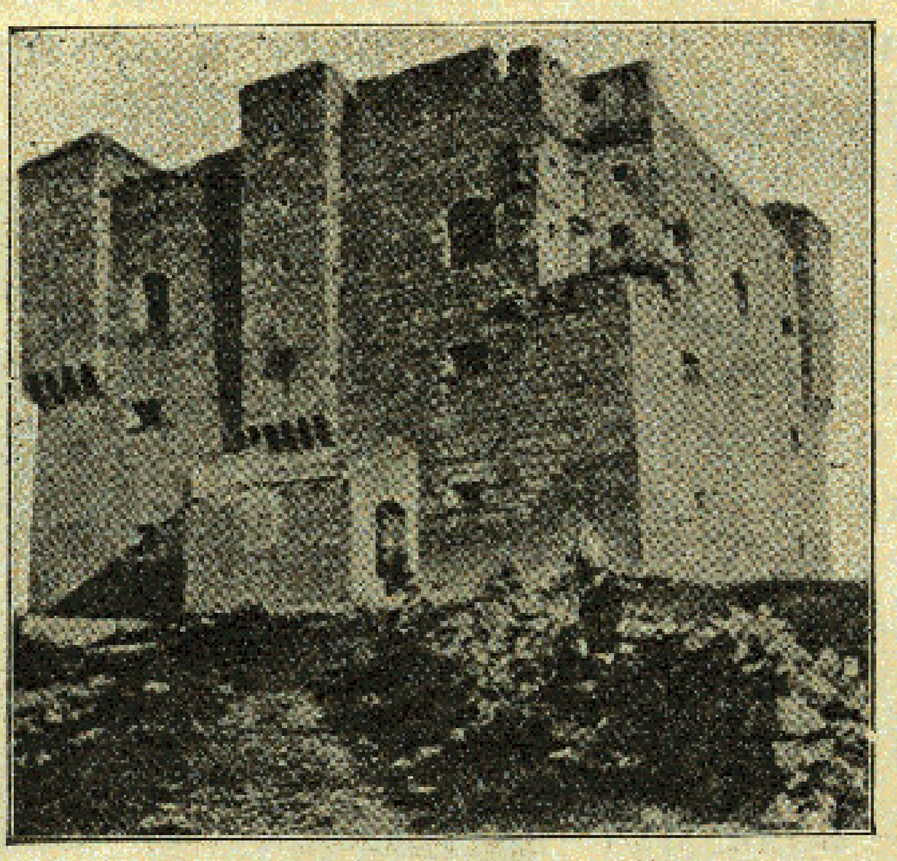

Сењ. Замак Нехај.

Ах, баш та песма, која спомиње три добра јунака — трећи је Котарац Јоване — мораде нам пасти на ум, кад доле под нама гледамо голема врата, отворена, кроз која се иде „брду у планину“. Да ли су та врата заиста још она иста, кроз која са својом четом изиђе Сењанин Тадија — ко би то знао. Тек, врата су ту, ту је и планина и, Бога ми! ено и њих, како се губе у сивој даљини. . . . Погледим за њима па видим, како се мом детету круне сузе низ образе. . . . Давно било — али српско срце не ће и не може заборавити јуначке подвиге својих старих, спеване тако дивно, да су те наше песме можда једино, што ће и најдаљим људским нараштајима сачувати оно, што је на нама понајбоље. . . .

И још један споменик из старога, ускочкога доба одаје српско обележје. То је испупчени бок на оној громазној згради, који је остатак негдашње јаке куле и који се и данас зове Кула св. Саве! Јер ко би је други тако и назвао, ако не Србин! Данас је та зграда с кулом заједно трговачки магазин. Sic fata tulere.

На врху шеталишта је замак Нехај као голема некакоцка. Доста је још и одржан иако нико не станује у њему. Подигао га је у половини шеснаестога века Сењски капетан, хрватски јунак Иван Ленковић.

Кад смо се успели до замка, била су му врата случајно отворена. Две младе, лепе Сењанке ђевојке грабиле су воде из бунара, који је усред тесне и мрачне авлије. Тако смо онда могли видети и унутрашњост. Нема се много што видети. На једном зиду гробови породице Ленковића. Иначе све црно и немило. Иако смо могли замислити, да је са висине замка изглед много опсежнији, ипак се не хтедосмо пењати на узане и влажне басамке. Па онда — у таквим старим зидинама увек је змија а нико нам није казао, да и ту расте млечика.

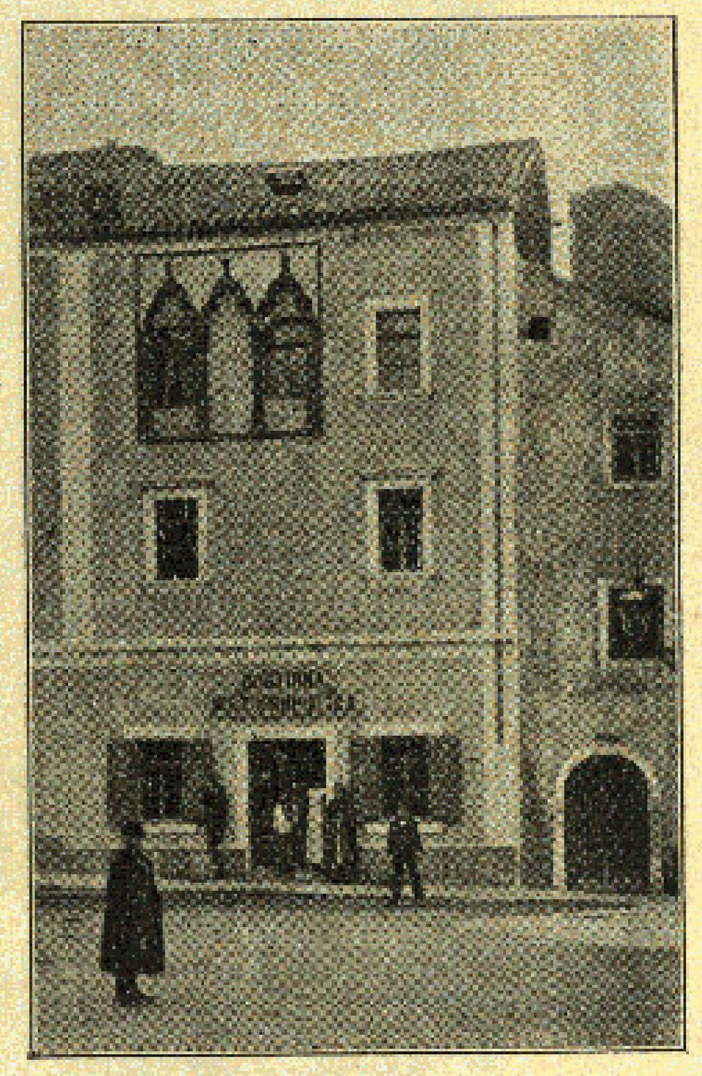

Сењ. Негда кућа Даничића.

Међутим смо већ са брда, на ком је Нехај, имали прекрасан изглед. Већ само на град Сењ и околне планине а камо ли на море и острва, која се десно и лево пружају. Пред нама Крк а десно и преко Крка отегнуло се острво Црес. Налево нека омања острва а још даље важно острво Раб с лепом саборном црквом и с многим напуштеним и запемарепим палатама, на којима се — као и иначе по целом Јадрану — још и сад држи крилати лав пређасне републике Млетачке. Но сва та Кварнерска острва припадају које Истри, које Далмацији. дакле Аустрији. Али су опет зато хрватска.

Између Крка и острвца јужно до њега узан је пролаз, али довољан, да пропусти сву жестину буре и кошаве и да је у своје време Ускоцима од велике користи био, кад су Млетачке лађе насртале на Сењ, да униште већ једаред то гусарско гнездо.[1]) То им је у неку руку и

[1]) В. у Летопису књ. 237—241 расправу Јована Томића „Из историје Сењских Ускока“.

пошло за руком, бар да уклоне најнемирнији и најодважнији елемепат, Сењске Ускоке.[1]) Јер кад су се Аустријанци, у чијој су служби Сењани а особито Ускоци и били, с Млечићима измирили, онда су — мало промене ради — изневерили и напустили Ускоке и њих, год. 1617, раселили. На њихово место довели су немачку посаду, пусту, обесну.

Сењ је челенка хрватског приморја и има, како у историји а сад у политици, тако и у књижевности, своју строго одређену физиономију. Ту се углавном одигравају призори романтиком преплетене историјске приповетке Аугуста Шеное „Чувај се сењске руке“, у којој је писац приказао најодсудније тренутке из повеснице Сења и Ускока све до њихова расељења.[2]) У том се граду родио недавно преминули песник Силвије Крањчевић, о ком је и Летопис (књ. 254) топло проговорио. У том сам граду чуо и оно меко, западно *ча*.

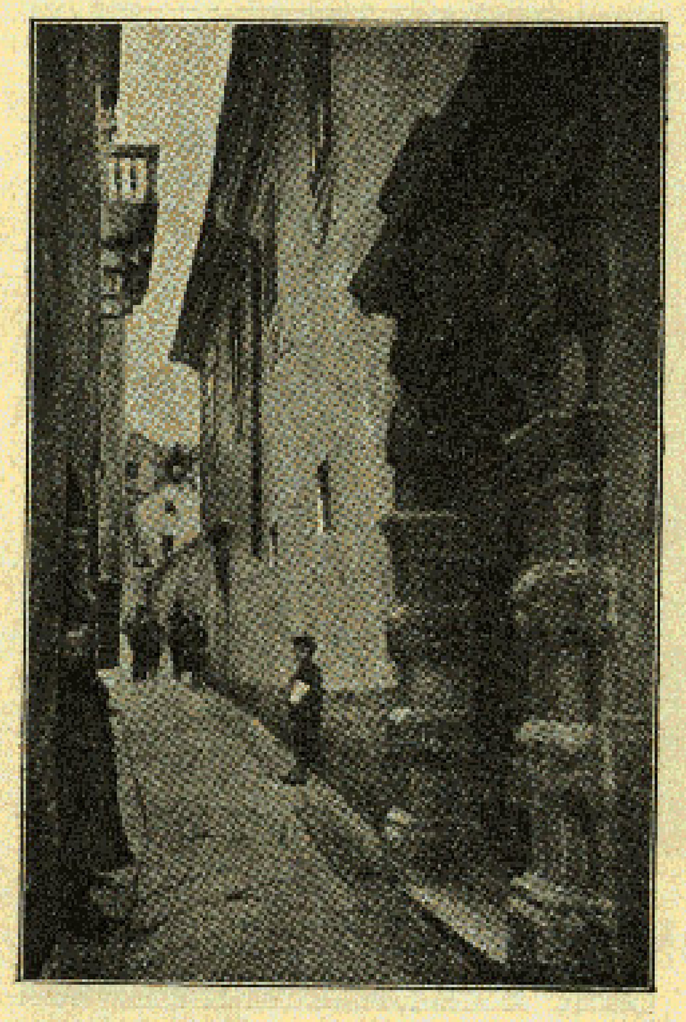

Сењ. Улица. Напред десно кућа с турском главом.

Варош је симпатична и носи, поред старинског, историјског обележја, још и модерне типове, знак, да живахност и одрешитост њених становника не дâ, да се мумифицира као толики приморски градићи. Кад би се наши Бачвани махом нашли у Сењу, сумњам да би се знали наћи. Научени на широке улице и простране пијаце, на ниске, размакнуте куће, не би, бедни, могли ни дисати у тим кривим и завојитим теснацима, кроз које се једва могу

[1]) Ускоци су Срби дошљаци из Босне, који су после пада града Јајца год. 1528 пребегли, ускочили, у Сењ. Ненавикнути раду, наставили су и ту свој стари „посао“, четовање, и то на суву с Турцима а на мору с Млечићима.

[2]) У наведеној расправи спомиње Јован Томић (Летопис 240, стр. 52) такођер неки романтичан догађај, отмицу девојке са острва Брача, од стране Сењских гусара год. 1606.

два мршава човека провући и над којима се небо једва тек види као модра пруга. Ја сам радо ишао кроз те теснаце, уверен, да су пре 300 година туда корачали и Ускоци. Тако онда има свака улица а и многа кућа своју историју а свакако своју легенду. Има кућа, на којима су узидани грбови ускочких војвода,[1]) негда босанских

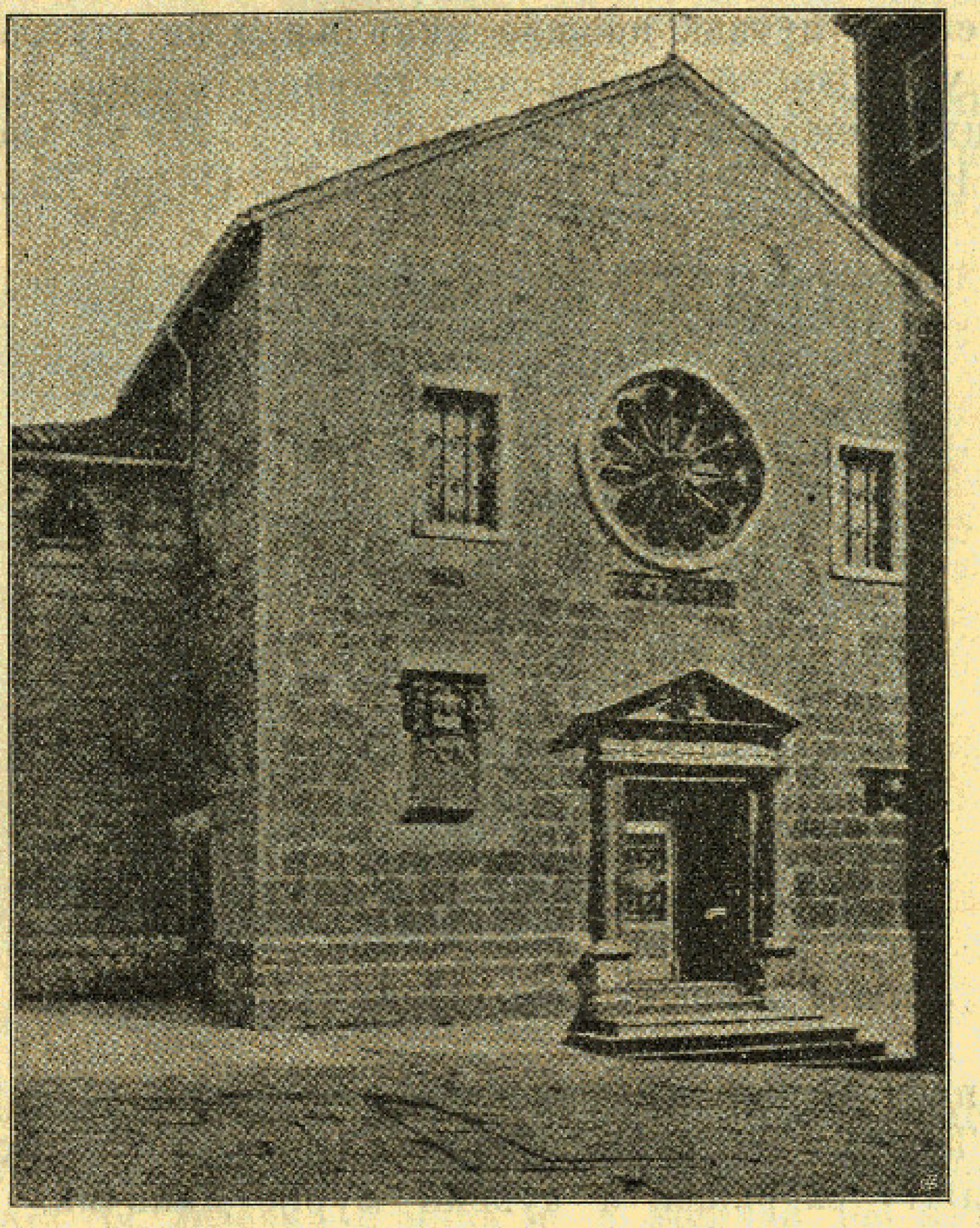

Сењ. Црква св. Фрање.

племића. Садашња кућа Хомолића била је негда кућа славних ускочких војвода Даничића. Ниже цркве св. Фрање новећа је кућа, над чијом је капијом камена турска глава. Нема сумње, да је то какав символ, успомена на четовање

[1]) „Vodić po Senju i okolini“. Tisak i naklada T. Devčića & Co u Senju.

с Турцима, боље рећи, с потурченим Србима. Можда је у тој кући био заробљен какав турски јунак, силан бег! Можда главом Хасан-ага Куна! . . . Ала хоће пред нама да оживе и да се остваре слике и призори из наших народних песама!

Од највеће важности је унутрашњост цркве св. Фрање, јер спољашност јој је доста скромна и незначајна, да би необавештеп путник прошао мимо ње и не слутећи, чега је све у њојзи. А ту су, око главнога олтара, гробнице Сењских главара и ускочких војвода. . . . Ми читамо имена Ивана Вукотића, Марка Радибратовића, Петра Радојевића

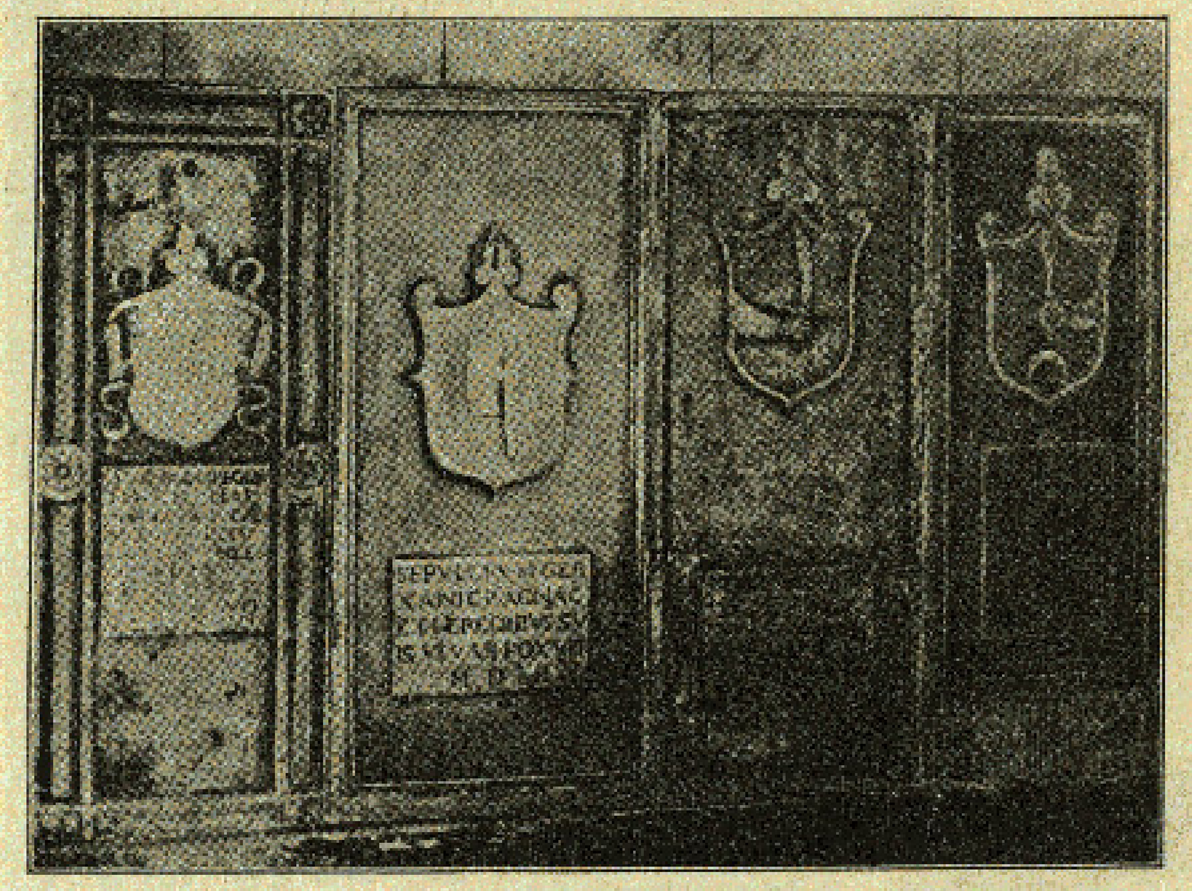

Сењ. Гробнице с леве стране главног олтара.

Милашина, Ђурђа Хрељановића, Гржанића, Матије Блажића, Ђурђа Десантића, Винка Карарадића а можда је у светишту сахрањен и чувени Ђурђе Даничић.[1]) Историја спомиње још и војводу Ивана Влатковића и још где-које Иване; али којега Ивана треба држати за Сењанина Иву, јунака у нашим народним песмама, тешко је одредити. Још мање се може наслутити, да ли је ту гдегод и најславнији јунак, Сењанин Тадија — та Сењани су били сви — ако није негде приликом четовања погинуо или у турској тамници Удбинској иструнуо.

[1]) Друкчијим словима резана имена могу се читати и на приложеним сликама.

Имена су сва, разуме се, латиницом и на латинском језику урезана, иако су многа чисто српска. Дабогме, да то, што су сви сахрањени у католичкој цркви, није доказ, да су били баш и Латини. Кад су Аустријанци своје најбоље и тада једине мрнаре, Сењске Ускоке, који су се с успехом и с Млетачком силом хватали у коштац, раселили, одвели су један део у Жумберак. Да су то били Латини, зар би их, доцније, морали унијатити?

Већ се увелико спустило вече, кад смо се вратили у наш хотел. Вечерали смо на улици пред хотелом, као што је то већ обичај на југу. После вечере упутимо се по

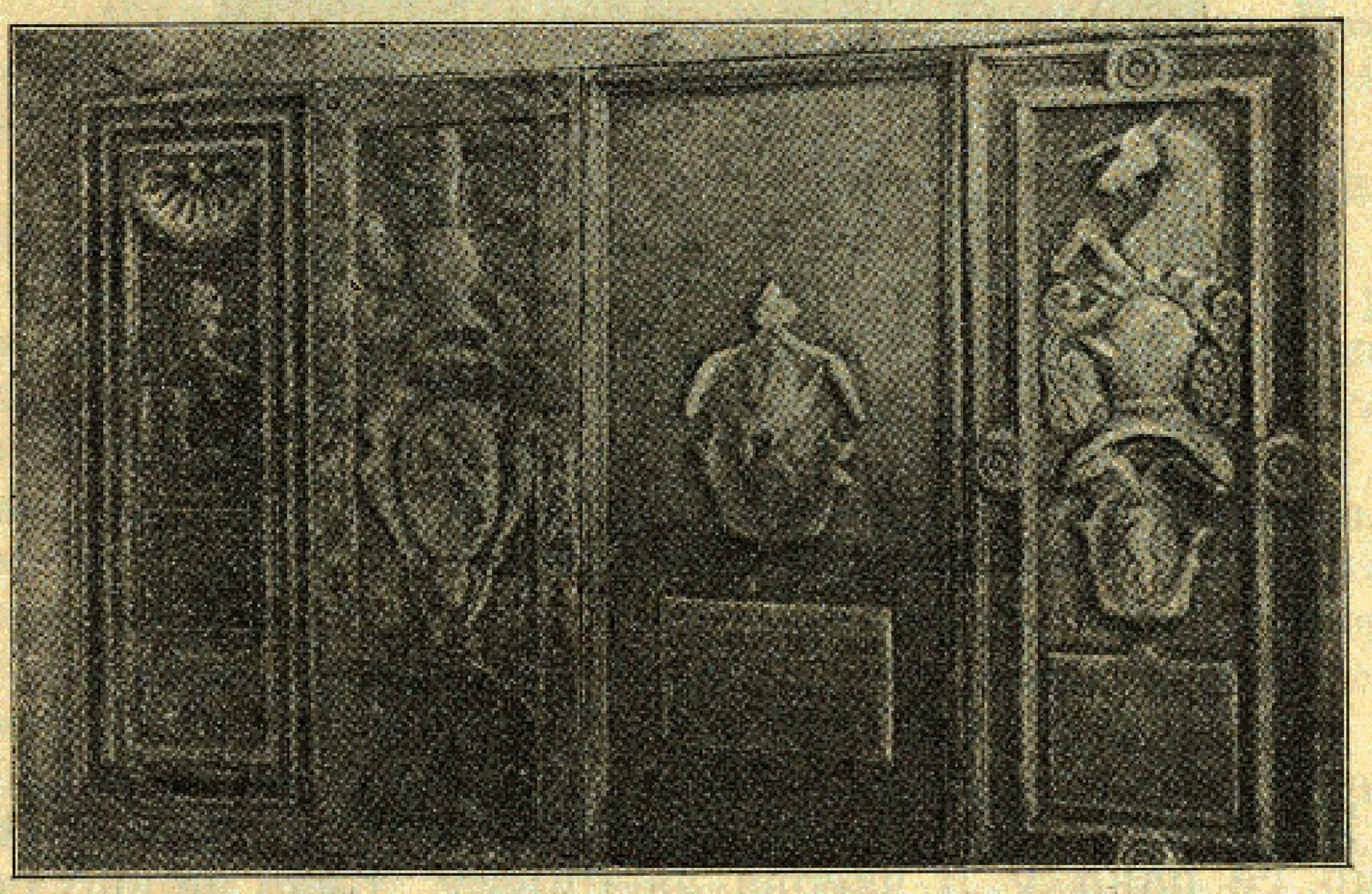

Сењ. Гробнице с десне стране главног олтара.

Корзу — улици, у којој нам је хотел — све до мора. Света пуно. Свако је то одахнуо на свежем ћарлијању ваздуха, који је долазио с мора и с тешком се муком провлачио кроз тесне улице, као год и овај многи свет. Мало помало, па је бивало све тише и тише око нас. По мору је играла танка пруга младога месеца, пратећи нас дуж целе обале. Ја могу разумети, како лепота овакога призора може утицати на уобразиљу, и то све јаче, што је слабија врева и што гушће спушта ноћ своја тамна, блага крила.

Било је подоцкан, кад смо се вратили у хотел. Моји су брзо заспали, али ја сам стао крај прозора, који је и

тако био отворен. Ваздух топао, и не миче се. Пода мном као да спава и она мала четвороугона пијаца. Нигде никог. И месец већ заишао. Преко пута од мене повелики натпис „Uskok“. Неко обртничко, занатлијско друштво, шта ли, узело то значајно име. Да тешке ироније! А чудио бих се, да се тим именом не кити и каква механа или бакалница.

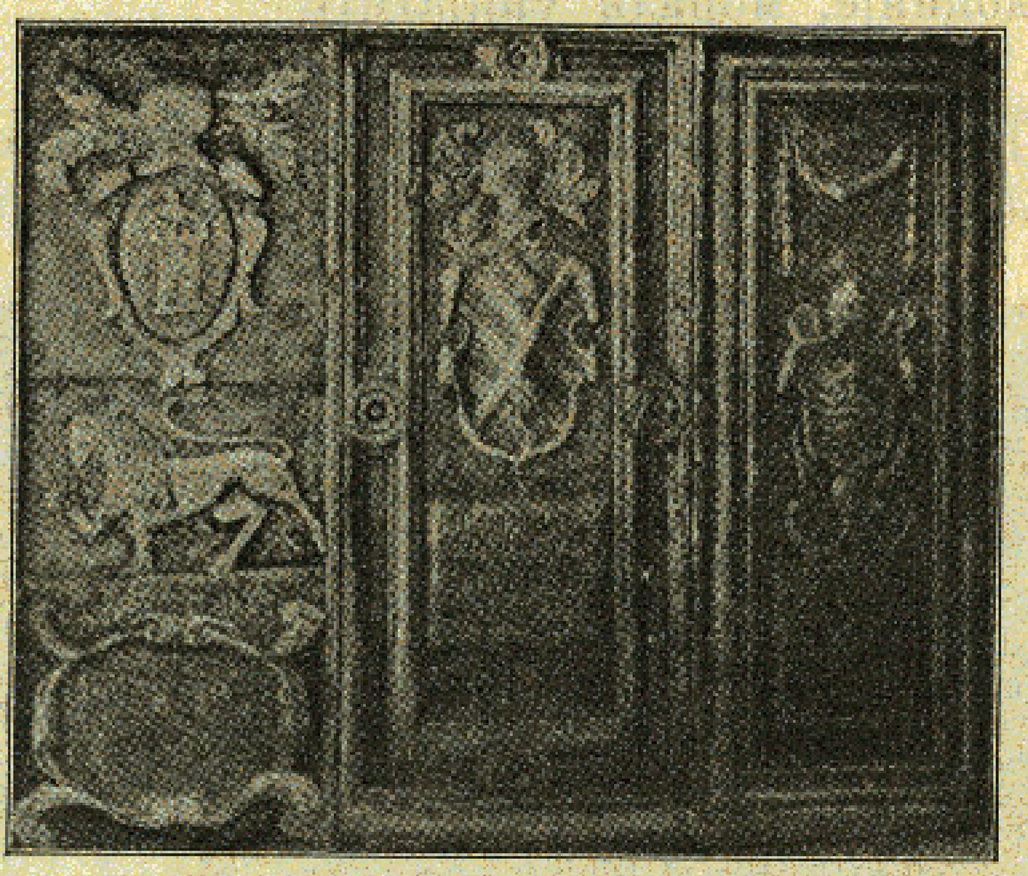

Сењ. Гробнице с леве стране главног олтара.

Сутра дан — биће да је било већ истога дана — кренемо се рано у 5 часова за Ријеку. Било је похладно и добро нам је дошла црна кава, коју нам је понудио чунави конобар.

Нерадо смо оставили Сењ а и сад нам је жао, што писмо послушали пречасnога и остали бар још један дан. Тако утиче тај град и на позне путнике.

КЊИЖЕВНОСТ

ОЦЕНЕ

Шарл Сењобо, *Историја образованости,* превео *Влад. Ј. Радојевић.* Књига друга. Средњи и Нови Век. Београд. 1910. вел. 8°. (Издање задужбине И. М. Коларца).

Говорећи о првој књизи Сењобосове Историје Образованости (Летопис М. С. књ. 250. Стр. 77—81) имао сам прилике да прикажем добре стране овога дела. Сењобо се трудио да у главним потезима, али што живље и пластичније пружи образованијој читалачкој публици слику интимнога живота, нарочито културе, од старога времена па све до у модерно доба. Немац би, по свој прилици, лаћајући се овакога посла, марљивије и брижљивије изучавао главне изворе, залазио и у детаљнија питања. Због тога би неке појединости биле тачније, али тешко да би Немац читаоцима тако згодно, лако и прегледно умео дати резултате стручне и специјалне литературе као што је то случај код Сењобоса, који је мајстор у популарисању науке. Тим добрим особинама и тумачи се, што је Сењобосово дело преведено на неколико модерних језика.

Другу књигу своје Историје Образованости започиње Сењобо са одсеком о преисторијском добу, који је преводилац проф. Влад. Радојевић ставио у прву књигу. Одељак о Галима изнесен је кратко и збијено, због чега је писац свакако и прешао брзо преко занимљивога факта наглога романизовања келтскога племена, не пуштајући се у тумачење овога факта, што би свакако било занимљиво по читаоце.

Опширније приказана је сеоба народа, само је и ту јаче ваљало нагласити, да су узроци великога померања народа у првим вековима после Христа поглавито економне природе. Сударају се том приликом две културе: варошка римска и сељачка или још боље потпуно примитивна варварска. Резултат укрштаја те две културе било је пропадање римске империје и формирање нових народа и нових држава.

Значају ислама, арапској држави и Византији поклонио је писац доста пажње. Једино се код карактерисања византијске државе опажа, како писац не може још потпуно да одбаци старо схваћање, по коме је Византија лош и рђав наставак римске империје, бо-

лестан организам, који не показује знаке развоја, него се одржава уметничким средствима. Заслуга је недавно преминулих византиниста Крумбахера и Гелцера, што је ова предрасуда код Немаца оборена, а и код Француза учинили су доста пок. Рамбо, Шлимберже и Дил да се хиљадугодишња историја Византије много боље и правилније схваћа. Сењобосу није остало непознато ово модерно и правилно схваћање византијске историје, али није могао сваки пут да се отме старијем погрешном мишљењу.

Франачкој држави, феудалном систему и организацији цркве у средњем веку посветио је Сењобо три опсежне главе. При тумачењу феудализма требало је нагласити да је његову развоју допринела много и та околност, што је мајордомус Карло Мартел, да би на супрот Сараценима организовао многобројну коњаничку војску, узимао црквене земље, те их привремено давао на уживање великашима на форму прекарија. За тај дар (beneficium) обвезали се појединци краљу и његову мајордому на покорност и на ратну службу, те се тако спајањем личнога са стварним елементом, вазалитета са бенефицијумом, образовало феудално устројство, толико карактеристично по средњовековне друштвене и државне прилике на западу.

Положај римских бискупа у првим столећима средњега века није особито јасно приказан. Без залажења у детаље могао се маркантним потезима приказати положај папства у VIII веку, када је папство, благодарећи својој економној моћи и суревњивости трију заинтересованих политичких фактора: Франака, Лангобарда и Византије успело да постане знатном политичком чињеницом у Италији. Сењобо је за то питање корисно могао употребити прекрасну књигу оната Дишена Les premiers temps de l' état pontifical, темељитога познаваоца раније папске историје и чувенога издавача папских биографија (Liber pontificalis). Истакнућу међу тим да је Сењобо боље и правилније од немачких историка схватио однос Карла Великог према писмености и просвети, јер ми се чини да Немци значај тобоже ренесансе под Карлом Великим и сувише прецењују.

Крсташким ратовима и услед њих насталој мешавини западних са оријенталним културним елементима дато је довољно места у овој књизи, само је требало говорити више о последицама тих интензивних веза запада са истоком. Нарочито је требало истакнути да се због тих интензивних веза народи на западу брже формирали, показујући у исто време и јаку тежњу да се еманципују од римске курије. Опажа се то јасно у борби француског краља Филипа IV Лепог са папом Бонифацијем VIII крајем XIII и поч. XIV века, о чему Сењобо наравно прича, али не истиче, да су том приликом укупни редови француског народа пристајали поглавито стога уз краља, што им се због тешњих веза са истоком уз побољшано материјално стање проширио и умни хоризонат. Споменућу још да чувена була папе Бонифација VIII Unam Sanctam није издана 1300, како Сењобо пише, него 1301.

Како су Французи и Италијани током средњега века Немце у културном погледу далеко за собом оставили, природно је што Сењобо у неколико глава особиту пажњу обраћа политичком и интелектуалном развоју ових народа, као и њиховој материјалној култури.

Много пажње обратио је писац и енглеској уставној историји, чију судбу прати све до XVIII века, показавши доста јасно како се у Енглеској извршила постепено подела законодавне власти. Историја енглеске уставности интересује писца и француску публику већ и стога, што је енглеска уставност утицала на француску, која је од краја XVIII на даље у XIX веку имала друге фазе развоја од енглеске уставности.

Према сврси, којој је књига Сењобосова намењена, природно је, што се писац нарочито задржава на Хуманизму и Ренесанси, као и на њихову утицају. Држимо да би овај одељак још боље испао да је писац читао чувено дело Voigt-a: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums.

Ново доба отварају велика открића крајем XV и првих година XVI века, када пада и снажни Лутеров покрет, који је у брзо захватио велик део Европе и јединство цркве разрушио. Религијозним борбама у XVI и XVII веку, са којима се мешају чисто политички интереси тадашњих политичких фактора (тежња немачких кнежева за потпуном самосталношћу и због тога борба са Хабзбурговцима, као и борба француског краљевства са Хабзбурговцима) дато је много места у овој књизи.

И ако француску публику нарочито интересује владавина Луја XIV, као и планови Ришељеа, а нарочито Колберов меркантилни систем, ипак писац не губи из вида ни остале државе. Међу овима истиче се на првом месту Енглеска, која се под краљицом Јелисаветом почиње нагло развијати, да наскоро постане једна од првих европских чињеница.

О Словенима је мало речи у овој Историји Образованости. Сем нешто мало спомена о Хусу, Хуситима и Моравској Браћи, не налазимо о Словенима ништа више. Сењобо прелази преко Пољске државе, која је у средњем веку играла доста видну улогу. Споменућемо само да је Пољска у другој половини XIII и на почетку XIV века у погледу администрације и финансија боље била уређена од Немачке. Пољска је даље на освитку модернога доба створила знатну књижевност, а данас неки њени књижевници могу издржати слободно критику западне Европе. Преко Русије, која у средњем веку пружа неку особиту културу са примесама византијско-татарским, такође се није смело прећи, а јужним Словенима требало је дати места у одељку, где је говор о Византији. Но што Словени, а нарочито ми Срби, тако лоше пролазимо у делима оваке врсте, има много и наше кривице. Не радимо скоро ништа на том да странце упознамо са нашом политичком прошлошћу, са нашом духовном и материјалном културом. Не имајући интереса за нас нити ваљаних предрадова на страним језицима,

није чудно што писци овако компендијозних дела прелазе муком преко нас.

Као и у првој књизи тако се и у овој другој преводилац старао да му превод испадне што вернији. Због тога се преводилац ретко када удаљавао од оригинала, али је крај свега приањања уз оригинал ипак умео сачувати јасноћу излагања. Опазили смо тек местимично да је превод због сувишног приањања уз оригинал рапав и неуглађен.

Коларчева задужбина била је еретна у избору овога корисног дела, и за то нека је оно препоручено нашој образованијој читалачкој публици.

Јов. Радоњић.

ПРИКАЗИ

а) Историја књижевности.

Јован Скерлић, *Школа „Објективне Лирике“*, прилог историји српске уметничке поезије (Прештампано из Годишњице XXIX) Београд 1910 вел. 8°. Стр. 37.

У брзо после опсежнога дела „Српска књижевност у XVIII веку“ јавља се ево проф. Јов. Скерлић са новом студијом, која сведочи да је он проучавање књижевности протегнуо и на онај период, што претходи новијој књижевности, а који је до сада тако мало био испитиван. Проф. Скерлић приказује школу „Објективне Лирике“ или „Мирнога Чувства“, која, почевши око 1830, влада код нас свега три деценија. На ту школу утицао је у првом почетку Лукијан Мушицки, због чега се Скерлић у првом одељку задржава на поезији Мушицкога, окарактерисавши га веома згодно. Овде само додајемо да ће физиогномија Мушицкога потпуно бити јасна, када се проуче на њ утицаји мађарске литературе, а нарочито Бенедикта Вирага, чувенога мађарскога песника ода. Осим Мушицкога обраћа Скерлић пажњу и другом песнику, Сими Милутиновићу, који је, као и Мушицки, био много слављен када су песници „Мирнога Чувства“ почели кушати своје снаге у књижевности. „Мушицки је, истиче згодно Скерлић, чист псевдокласичар и зна шта хоће; Милутиновић је романтичар у души који се заплео у форме и фразеологију класицизма“.

Прелазећи на школу „Објективне Лирике“ констатује Скерлић да то коло (Јов. Хаџић, Јов. Ст. Поповић, Јов. Суботић, Ђ. Малетић, Н. Грујић и В. Живковић) чини једну духовну целину. Сви они због класичне наставе у школама стоје под утицајем класичне литературе, велика већина од њих почиње са писањем латинских ода. Имајући у својој књижевности згодан узор у Лукијану Мушицком, природно је да га подражавају. Јов. Хаџић је у првој половини свога рада псевдокласичар par excellence. Први стихови Јоваша Суботића носе на себи такође све одлике псевдокласичне поезије. Поред класичнога размера сретамо се ту са класичним божанствима Зевсом, Венером, Фебом или Аполоном (код Скерлића

у брзини погрешно схваћено као два божанства), групом Хесперида грчке сказке (код Скерлића схваћено као једно ниже божанство Хесперида), ћерком Кадмовом Леукотејом, Аријадном и т. д. Па и остали песници ове групе: Малетић, Н. Грујић, В. Живковић и Ј. Ст. Поповић почињу псевдокласицизмом. Овај последњи, истиче Скерлић, у целој својој поезији носи трагове свога псевдокласичкога васпитања.

Скерлић је врло добро урадио што поред утицаја домаће књижевности (Лукијана Мушицкога) испитује и утицај страних књижевности на школу „Мирнога Чувства“. Угарски Срби, код којих прво почиње литераран рад, упућени беху својим положајем на немачке школе и немачку културу, због чега и утицај немачке књижевности од XVIII века постепено расте. Па као што је на Мушицкога поред класичне и мађарске литературе била од веома јака утицаја немачка литература, тако је извршила она известан утицај и на школу „Мирнога Чувства“. Само је тај утицај требало ближе и одређеније означити него што је код Скерлића у овој студији, која није сваки пут доста јасна. Тако напр. каже Скерлић на стр. 17 да као што је Мушицки као у своје песничке идеале гледао Хорација и псевдокласичаре XVII и XVIII века тако се нови нараштај (Школа „Мирнога Чувства“) почиње „одушевљаватп Гетеом, Шилером, Хердером, Геснером, Виландом, и другим новим писцима немачким“. Пре свега кога мисли Скерлић под псевдокласичарима XVII века, и да ли се може доказати да је Мушицки на немачке писце XVII века гледао као на своје узоре? Изгледа даље да Скерлић псевдокласичарима XVIII века ставља на супрот Гетеа и Шилера, а они знатним делом свога рада припадају такођер псевдокласицизму, док доброћудног и мало ограниченога писца конвенционалних пастирских идила Геснера из XVIII века не бисмо стављали у једно коло са Гетеом и Шилером.

Интересантна је констатација Скерлића да је Јов. Хаџићу, код кога је у књижевним питањима разум као пресудно мерило, љубимац у немачкој књижевности „бесмертни Хердер“. Само је мислим требало нагласити да је Хердер по темпераменту и раду сушта противност темпераменту Јов. Хаџића. Хердер се већ у почетку свога књижевнога рада оборио на рационализам, а у каснијем делању, поред истицања велике идеје хуманости, наглашава Хердер велики значај нацијоналности и народне поезије, спремајући терен за велики романтички покрет у Немачкој.

Истичемо ово све тога ради, да би се видело, како је потребно детаљно проучавати утицаје страних књижевности код нас, да би нам физиогномије наших књижевних радника биле јасније. Школа „Мирнога Чувства“, има разне књижевне симпатије у немачкој књижевности. Судећи по тим симпатијама и утицајима, чија се мера мора још утврдити, чланови групе „Мирнога Чувства“, пошавши по школском образовању са заједничког стајалишта, као да се све више удаљују један од другога, што уосталом и Скерлић констатује, само томе појаву овде не тражи дубљих разлога. Код неких

ће се, можда, и однос према народној појезији морати тумачити утицајем са стране. Што Јован Хаџић воли народну појезију може се тумачити утицајем Хердера, који је утицао и на великога словенскога романтичара Јована Колара толико, да је овај, вративши се са студија из Немачке, почео марљиво прикупљати народне песме. Имајући све то у виду, рекли бисмо, да ова група књижевних радника нема потпуно и јасно одређен књижеван правац. По школи и васпитању с почетка доста хомогена целина али по даљем књижевном образовању и утицајима растурена, чини она прелазну етапу између старијега псевдокласичнога и новијега књижевнога правца омладинских романтичарских лиричара. Неки чланови ове групе, како Скерлић добро опажа, остали су доследни својем ранијем образовању, оставши кроз цео живот рационалисти (Ђ. Малетић и Јов. Хаџић, чини нам се нешто у мањој мери), док су неки запливали потпуно новом модерном струјом (В. Живковић).

Заслуга је Скерлића што је обратио пажњу овом периоду наше књижевности, указавши на основне црте његове. Књижевним радницима тога периода одредио је он у главном њихово место, а детаљније студије објасниће још боље поједине црте ове литерарне групе.

J. P.

б) Мемоарска литература.

Тодор Стефановић Виловски. *Моје Успомене* (1867—1881). Прештампано из „Бранкова Кола“ за 1907. Стр. 755. Цена 4 кр.

Необично лаким, симпатичним, елегантним стилом и тоном износи нам овде писац своје успомене из првих четрнаест година свога свесног живота и рада. Младићко је доба, што нам писац црта, његови Lehrjahre, али прожето сталоженим назорима старијих година, илустровано подужим не свагда пријатним искуством. Али у том и лежи животна школа и благо оном који је у млађе доба прође и њом се користи.

Па уколико се писац бави својом личношћу — што се по себи разуме — још се више бави догађајима свога доба и особама и личностима свога кола. Ту је писац тек у свом елементу, кад приказује почетке оних људи, који су с временом стали на своје ноге и живо утицали на живот народа српског а особито на његову књижевност. Али није свагде тек књижевност, којом се писац бави. Уплетена је ту и политика што се најпосле даје разумети од човека, који је као новинар први пут ступио у јавност а ту струку није сасвим никад ни напустио. А журналистика му је била прва љубав, па можда њој има и да захвали јасно и одрешито писање. Тако је онда Тодор Виловски као готов стилиста ступио у редове књижевника и заузима као есејиста своје одређено, лепо место.

Најинтересантније и најутицајније доба у овим „Успоменама“ без икакве је сумње оно, које је писац провео у бечкој „Зори“, особито као њен председник, и онда још доба његова уређивања

и издавања „Српске Зоре“. То је био чисто омладински покрет а и успеси су му омладински. Најизразитија књижевна личност овде је Стјепан Митров Љубиша, којој је писац посветио још и нарочиту расправу. Остале појаве у оно доба а из пишчевог кола нису још биле личности, тек особе.

Каква ли је множина важних и споредних прилика наслагана у тим „Успоменама“ може се наслутити већ при летимичном прелиставању. Али се на тај начин не ће и не може сазнати права вредност те књиге. Та се даје дознати и уважити тек пажљивим читањем а писац се својим приказом постарао, да нам пажња и занимање не клоне ни на часак. Сав тај калејдоскоп тако је систематски склопљен и удешен, да нам се приказује као целина, којом влада један дух и управља један, леп и добар укус. Образованост пишчева истиче се из сваког реда, нарочито тамо, где говори о себи. Нигде наметљивости, нигде индискреције, нигде нетактичности, нигде омаловажење онога, што други мисли и ради — све докази, да је писац од малена прошао васпитну школу, кроз коју нажалост нису прошли баш они, многи, који се гласно истичу и на цени држе а уз узајамну припомоћ слично васпитаних духова.

Своје „Успомене“, којима је додан регистар имена, завршује писац, како се отиснуо од родитељске куће и запливао у море живота, у своје Wanderjahre. Како му је ван родитељске куће било, дознаћемо можда из новога низа његових успомена. М. С—ћ.

БЕЛЕШКЕ.

+ Изашла је недавно из штампе XXIX књига *Годишњице*, коју издаје задужбина Николе Чупића. На првом је месту чланак *Јов. Миодраговића* „Педагошки књижевни рад Милана Ђ. Милићевића“. Миодраговић реферише о Милићевићеву педагошком раду, који је врло обиман, карактеришући при крају плодан рад овога заслужнога педагога самоука. На другом месту приопћио је *Јов. Радонић* „Путовање Евлије Челебије по српским и хрватским земљама“. Чувени турски путник XVII века Евлија познат је у одломцима од времена чувенога оријенталисте Хамера, али га је у целини почео штампати 1897 Ахмед Џевдет у Цариграду. По том издању спремио је један део Евлијина путописа кроз Србију Дим. Чохаџић (Спом. Срп. Краљ. Акад. XLII), а један део кроз Босну Сејх Сејфудин хоџа (Гласн. Зем. Муз. за г. 1908). Како је ту приопћен само један мали део путовања Евлијина, приредио је Радонић по мађарском преводу Карачона оне партије, којих нема код Чохаџића и Сејх Сејфудина. У овој књизи Годишњице публиковано је Евлијино путовање по Банату, Срему, Славонији, Хрватској и једном делу Србије. Остатак путовања по Србији, Босни, Херцеговини, Далмацији и Боци Которској публиковаће се у XXX књ. Годишњице. На трећем је месту штампан веома занимљив одломак

Мемоара мајора *Јов. Стефановића Виловског,* где је говор о одступању аустријско-српске војске под ђенералом Тодоровићем 1849. Овај одломак, у коме је пуно занимљивих детаља за познавање српскога покрета у првој половини 1849, спремио је за штампу и корисним напоменама објаснио син пишчев *Тодор Стефановић Виловски.* У чланку „Ситнији прилози испитивању српских народних песама" штампао је *Андра Гавриловић* своја домишљања о неким незнатним личностима у народним песмама. У другоме чланку „Из Илирске краљевине" приопћује исти писац своје рефлексије о намеснику Наполеонову у Илирској Покрајини Мармону, не пружајући у чланку ничега позитивног. Трећи чланак *А. Гавриловића* „Година Његошева рођења" утврђује да се Његош родио 1811. У чланку „Последње године живота Петра II. Његоша" приказује *Јеремија Живановић* последњи одсек Његошева живота на основу бележака савремених листова, допуњујући на тај начин казивање Љ. П. Ненадовића о Његошу у књизи О Црногорцима. Чланак „Срби Казаци — Казаци у турској војсци у другој половини XIX века" од *Јов. Ђорђевића* доноси неколико података о Србима, најамницима турским, у половини XIX века. О студији *Јов. Скерлића* „Школа Објективне Лирике" говори се детаљније на другом месту ове свеске. Лепо су написане путничке белешке *Свет. Николајевића* „Из Скандинавије". У овом завршном чланку говори између осталога Николајевић о просветним приликама у Норвешкој. Од вредности је и интереса одељак о Ибзену, где се поред биографије песникове даје опширна анализа његових драма, које су Ибзенову славу разнеле по целоме свету. У чланку „Дубровачка комедија" „Јерко Шкрипало" даје *Павле Поповић* анализу комедије Јерка Шкрипала, сачуване у рукопису у библиотеци Фрањеваца у Дубровнику, а веома слабо описане у делу А. Павића Historija dubrovačke drame. Комедија непознатога писца поникла је по мишљењу Поповића на Дубровачком земљишту. Личности њене рађене су по обрасцима Дубровачке комедије XVI в., а она је од важности културно-историјске, јер црта Дубровачке прилике. У чланчићу „Српски стихови из 1649 године" публикује *Павле Поповић* српске стихове из Пентикостара, штампаног у Трговишту 1649. Они представљају најстарији образац пољског тринаестерца у нас. На крају је *Милојко В. Веселиновић* приопћио опис „Јашуњских манастира" у срезу Лесковачком, давши ту белешке о историји манастира, њиховом привредном стању, старинама и причама, које се везују за те манастире.

+ У VI књ. Насеља српских Земаља, која издаје Срп. Краљ. Академија, штампан је опсежан рад дра *Јефта Дедијера* Херцеговина. Дедијер се проучавањем антропогеографских прилика Херцеговине бави већ прилично одавна. Тако је он у V књ. Етнографскога Зборника Срп. Краљ. Акад. публиковао антропогеографска испитивања у Билећским Рудинама. Сада пак на основу својих испитивања и резултата других радника на проучавању села пружа он укупну слику о Херцеговини. Дедијер главну пажњу поклања испитивању антропогеографских стваралачких фактора,

које дели на две групе. Прву и важнију групу чине разни утицаји опћег географског положаја и физиографских особина. Другу групу чине важније културне, етнографске и административно-политичке промене, извршене у Херцеговини од предисторијских времена до данас. Дајући већу важност првој групи фактора, засновао је Дедијер већи део рада на физиогеографској подлози, обрађујући добар део питања с помоћу географских научних метода. Приказавши у почетку рада опће особине земље, расматра Дедијер поједине појаве према појединим мањим антропогеографским областима. Доста пажње поклоњено је економним приликама, где је говор о врстама непокретне својине и врстама сточарства. Једна глава опет посвећена је положају и типу вароши, варошица и села, опису кућа и стаја. Глава за њом говори о именима области, насеља и других места, а врло је важна осма глава, где се расправља о постанку села и пореклу становништва. У деветој, најопсежнијој, глави испитује Дедијер како утичу разне психичке особине на разне облике нар. живота. На крају су додани географски и етнографски називи, географска имена и преглед породичних имена.

+ У издању књижаре Геце Кона изашла је књига проф. *Бранислава Петроњевића* „Шопенхауер, Ниче, Спенсер“. Проф. Петронијевић публикује ту своје раније чланке о немачка два философа и енглеском мислиоцу, само су овде ти чланци, са изузетком о Спенсеру, прерађени. То се одмах и опажа, јер су прве две студије много брижљивије израђене. При читању се опажа јасно да су интуитивни Шопенхауер и велики стилиста Ниче пишчеве симпатије. Али и ако су обојица љубимци пишчеви, умео је он ипак очувати потребну објективност, истакнувши приликом карактеристике њихове добре али и њихове слабе стране. Трећи чланак о Спенсеру нема толико самосталности, него је то опширан реферат Спенсерова Система систематичке философије. Лепо и занимљивим начином изложене биографије ових великих мислилаца, јасноћа и вештина приказивања занимаће и ширу читалачку публику, због чега нека је ова књига најтоплије препоручена. Само име проф. Петронијевића, који је углед озбиљног и дубоког мислиоца стекао и на страни, најбоља је гаранција за ваљаност о темељитост ове књиге.

+ Из XIV тома Извѣстій Отдѣленія русскаго языка и словесности кн. 2. одштампан је за себе рад проф. *А. Белића* „Замѣтки по чакавскимъ говорамъ“. Проф. Белић испитивао је чакавске дијалекте на острвима кварнерским и хрватском приморју по поруци руске академије у августу и септембру 1908, те је резултате својих студија приопћио у овом раду. У уводу каже Белић да због краткоће времена није успео да чакавски дијалекат тога краја проучи у детаље, због чега је и назвао овај рад Напомене о чакавским говорима. Познавајући темељитост проф. Белића и његову потпуну компетенцију за решавање ових питања, уверени смо, да ће и ове његове напомене у многоме олакшати рад будућим испитивачима овога занимљивога али још увек мало проученога дијалекта.

+ Недавно је штампана у Готи и трећа књига Историје Османскога Царства од проф. *Н. Јорге.* У њој је обухваћено време од 1538—1640. По нас је ова трећа књига од интереса стога, што се ту износи добар део историје Угарске под Турцима, нарочито организовање Угарске као турске провинције, а у јужној Угарској је у XVI и XVII веку претежни део становништва чинио српски елеменат. О књизи проговорићемо опширније у једној од првих свезака Летописа.

Ш. — Г. Сретен М. Адић издао је (Коларчева задужбина 138) књигу „Васпитачеве забелешке". Књига је израђена углавном по *Салцману,* иако то писац није на натпису истакао. У тексту је истина на пет места забележено Салцманово име, али му је главни сарадник био тек Салцман. Свега је четири чланка, који би се могли сматрати као оригинални, *Гнездо, циганско васпитање, заљубљена деца* и *Муцавац,* а по наводима се види, да је подстицај и за ова последња два чланка с друге стране добивен. Најјачи је пак извор Салцман. Салцман води главну реч у истакнутим члан-цима, а и где не води, често се осећа његов дух, — уколико је пак Адић отишао даље од Салцмана, учинио је тиме, још горе, но да се само Салцмана држао. Јер Адић је, иако је на многим местима одлучно на Салцманову становишту, хтео да се прикаже и као модеран педагог и изнео начела и неких новијих или вечито су-времених педагога, па се чак дотицао и десцендентне теорије. Али је све то он саставио тако простодушно, да му се нигде, ни за тренутак није појавила сумња, да ли се сва та начела дају сло-жити и помирити или се управо узајамно искључују. А пошто је ово последње случај, то је Адић сам порушио читаву своју зграду. У директном је пак сукобу с начелима модернога моралног васпи-тања и то, што је у овој књизи готово све негативно. Свуда нам се казује, како постају рђава деца, а нигде, како постају добра. (Можебити да се то дâ протумачити и тим, што је Адић употребио само Салцманов *Krebsküchlein* а не и његов *Ameisenbüchlein*). Међу-тим је ово за нас управо главно, јер ми не ћемо да наша деца само не буду рђава, но идемо за тим, да буду добра и да сама собом управљају. И где је било прилика, да нам Адић изнесе, како треба на децу утицати, да се у ком било правцу поправе, он нам ту место поступка износи само речи.

Ш. — Књижарница С. Б. Цвијановића у Београду издала је две књиге за децу *Селма Лагерлеф, Легенде о Христу* с руског и немачког превела Дар. Г. Брајковић, учитељица. — *Едмондо де Амичис, Срце,* за српску децу удесио према талијанском оригиналу С. Калик, професор, које ће обрадовати сваког, који озбиљно прати нашу књигу за децу. Јер уметничка су дела међу књигама, напој деци намењена, врло наретко засејана. Да ова дела улазе у састав лепе књижевности, шведске и талијанске, то није потребно ни дока-зивати, јер су имена Селме Лагерлефа и Едмонда де Амичиса на добру гласу и далеко изван њихових књижевности. Али иако су ова дела дела правих уметника, ипак се и једном и другом може по-

нешто замерити. Што се превода тиче, њима не можемо бити задовољни, првим, не стога, што није с оригинала, но што тон прича није одржан, на шта се у оваким стварима мора нарочита пажња обратити. У другом пак преводу Калик се веома огрешио и о писца и о себе, што је дело прерадио, — о писца, јер је пореметио унутрашњи склад његова дела, о себе, јер није умео доследно своју прераду да изведе. Ипак морамо сматрати као добит и пожелети, да се она што више рашире међу децом српском и истисну из њихових руку разне збирке, од којих им глава остаје збуњена, а срце празно. А оба су дела од толике вредности, да се смемо надати, да се ни у нашој књижевности не ћемо само на овим преводима задржати, но да ћемо их, пре или после, добити и у таком облику, који ће бити много ближи оригиналима, и који ће нас моћи потпуно задовољити.

Ш. — У Београду је изишла прва и друга свеска новога књижевног омладинског листа *Венца*, власник и уредник, *Јер. Живановић* који ће излазити у месечним свескама од 3—4 табака; годишња му је цена 4 динара. Лист је овај намењен старијој средњошколској омладини и по садржини његовој судећи, као да му је главна тежња, да ломи поступаоницу над главама оних, који треба да проходају књижевничким ногама. Према ранијим покушајима ове врсте (*Књижица* у Нишу, *Подмладак* и *Дом и школа* у Београду) *Венац* се истиче јаком литерарном тенденцијом и као да ће му бити главни циљ неговање естетичкога укуса и увођење у литерарну историју. Али иако се у овом листу нарочито истиче све оно, што би могло бити у вези с литерарном наставом, ипак зато ни остали предмети нису запостављени. И овај се удвојени први број одликује разноликошћу у толикој мери, да се заиста може рећи, да су у њему заступљене све групе предмета, што служе образовању омладине у средњој школи, а уједно је одговорено и свим гранама васпитања, поред естетичкога и интелектуалном, и моралном, и физичком. Уредник је овде био заведен својом струком, према којој има, као што се из свега види, велике симпатије, али таке ствари, крај све интересантности, што је могу имати за литерарнога историка, нису за овакав лист. Уредник је пак ишао ту тако далеко, да их је чак и критички (за омладину!) штампао, као да је то неки стручни литерарни лист.

У. — Петар Кочић, један од наших млађих и најуспелијих приповедача, покренуо је у Бања Луци месечни часопис „*Развитак*“. Уз Кочића су наведени и сарадници, међу којима је много познато па и уважено име. „Развитак“ „је покренут да послужи народном просвјећивању и да ради на унапређењу ума и срца народног“. Гледаће „да буде вјерна слика народног живота; поклањаће пажњу лијепој књижевности и умјетности; доносиће краће радове из научног проучавања земље и прошлости народне“ — једном речи, „Развитак“ ће објављивати радове, који народу од користи могу бити. Са симпатијом пратимо то подузеће босанске омладине и

желимо му сваки напредак и развитак. Цена је часопису врло умерена: 6 круна на годину, 3 круне на по године.

У. — Уз сарадњу српских књижевника издао је Душан М. Шијачки „*Авдину Спомєницу*“. Са задовољством бележимо ту појаву, која иде на то, да име одушевљеног и истинског родољуба, рано преминулог српског песника Авда бега Карабеговића очува у нашем народу. Низ сарадника повелики је; већином су то другови и пријатељи покојникови, који су у првом реду и позвани, да се постарају за успомену тако честита млада песника.

У. — Др. Воj. М. Суботић штампао је књигу „*Доктор Владан Ђорђевић*“, поводом 50-годишњице књижевнога рада (1860 — 25. фебруар — 1910) тога заиста вредног и заслужног Србина. Ко пролиста ту подебелу књигу, мора се дивити огромном а и успешном раду дра Владана. Има ли докторов дан више од 24 сахата? Ради ли брже од других људи? Је ли решио немогућност, да је у исто доба на више места? Уме ли савладати неколико послова у исто време? Таква и још многа друга питања намећу нам се и нехотице приликом прочитавања те књиге. Не. Доктор Владан је човек као и многи други људи, само што се не сунча тек на својој генијалности, него је ставља у службу рада и своје вредноће. Тако се онда може и протумачити велики успех и утицај тога рада.

У. — Из Мостара нам стижу рђави гласови. „Мала Библиотека“ престаје. Престаће са слаба дочека од стране публике. За ових 10—11 година, како излази, „Мала Библиотека“ је показала толико књижевнога укуса а издаваоци Пахер и Кисић толико пожртвовности, да је то симпатично подузеће свакако заслужило бољу судбу. Али кад се нема ни пуна стотина претплатника, свега 68!! — не може се од издавалаца тражити, да свој капитал уложе у пун магазин књига. Нама је искрено жао, што „Мала Библиотека“ престаје, што мора престати.

УМЕТНОСТ

Развитак далматинске умјетности.

Пре пō вијека у седамнаестој години својој, побјеже Иван Рендић у Италију. Кад се вратио у домовину као готов умјетник, Далматинци једва су вјеровали, да се из њихове средине излегао и један вајар. Одушевљење је за Рендића расло и господа су наврла с наруџбинама портрета и надгробних споменика. Слава се Рендићева пронијела по свим нашим земљама, а он је попут младог свећеника обилазио села и вароши и напунио их мраморним, каменим и мједним киповима. И њима је биљежио пристаништа и боравишта своје путање, и сада, кад му сједина осу главу, с гапућем гледа за собом ону бијелу дјецу своју, што му већ никоше у души, кад је бјежећи од школе боравио с оцем у мајдану каменом, сјекао станац-камен и дизао куће. Рендић је попут сијача, што је прокрчио и изорао њиву, да из подашне руке посије дубоке бразде здравим сјеменьем. Бијаше добар сијач, што је вјеровао и веселио се обилној жетви, па макар он и не дочекао жарко љето, кад ће јаки и здрави жетеоци у зрело класје замахнути витким косама.

У раду, муци и борби љета су пролазила, кад је из Гружа са својим стрицем отпловио мали Буковац, да у туђој земљи тражи срећу. Бијаше му дванаест година. На броду је служио као прост морнар (mozzo), а у доколним часовима сликао је аквареле. У Цариграду пао је с јарбора. Двапут је био у Америци и хранио се, служећи као „piccolo“ у кафани далматинца Трипала. Приштедњама је куповао боје и платно и кад није био у служби, сликањем би се одмарао. Једног је дана изложио у кафани некоје мање радове. Газда се Трипало побојао за „малога“, мислећи да је луцкаст. Али међу свагдањим гостима нашао се J Barrington, велики љубитељ и познавалац умјетности. Ослободи га од кафане, купи му слике и нађе му зараде. Нетом се у Сан Франциску пронио глас о младом умјетнику, наручи му три портрета Јевреј Изак Лустик. Буковац га се још данас сјећа синовском одановићу. Овог се пута вратио у Дубровник с пуним појасом луџидора. И онда с надбискуповом помоћи и својом приштедом крену у Париз, да се усаврши у сликарској умјетности код Александра Кабанела (Cabanela). Сли-

једеће му године прими му више радова паришки салон, а кад је изложио „la grande Iza“ доби прву награду. Послије десетогодишњег боравка у Паризу поново се врати у домовину. Ожени се и са својом милом госпођом настани се у Загребу. Прослављени мајстор окупи све млађе умјетнике као некад књижевнике Људевит Гај. Бијаше им учитељ, брат и друг. Влада им сагради ателијере и под његовим надзором обрађиваху нова дјела. У том колу бијаше Чикош, Медовић, Црнчић, Ковачевић, Франгеш, Валдец, Ивековић, Бауер, Типпов и Ауер. Приредише и прву умјетничку изложбу у пренесеном из Будимпеште павиљону и основаше умјетничко-књижевни лист „Салон“. Тад је Буковац израдио и свог красног „Икара“ и нехотице је у њему символисао сама себе. Икар није вјеровао да ће му сунце растопити крила, а ни Буковац се није надао, да ће љубав његових ученика пропланути мржњом и завишћу.

У истом оном крају, одакле је Буковац родом, чамио је дуго година у манастиру Целестин Медовић. Младога фратра заносише њежна лица мадона, што га из високих икона гледаху милим погледима. Полумрак цркве, мистично брујање оргуља, псалми и литургија, мирис воштаница и тамјана, што се у дугим праменовима извијао из кадионице: прожеше још сањалачку умјетникову душу дубоком чежњом, да побожна чувства и жарке младеначке осјећаје изрази у бојама на платну. Остави манастир и крену у Минхен на науке. Те успомене и отисци из фратарске ћелије одразују се у иконама Целестина Медовића. Он је једини, од југословена, прави религиозни сликар, у оном смислу као Карпацио, Белини, талијански и енглески Прерафаелити.

Нешто касније него ли Медовић, отплове из Сплита пут Италије Емануел Видовић и Јосип Лалић. Видовић је био на сплитској реалци лош ђак, а брзо се опрости и с академијом „delle belle arti“. Није се могао подврћи запту, радио је по своју, јер бијаше незадовољан са старинским назорима још старинскијих професора. Сликао је и учио непосредно по природи. А кад се настанио у Кјоћи дошао је до свог израза. У тишини рибарског града прекалио је млетачке дојмове и оне тајанствене лађе запловише поврх пута по његовим мистичним и дубоким водама. Надахнула га тишина лагуна, кад се у предзорје њезином површином слегне магла или кад у предвечерје, на катарци брода затрепти први жижак, а на небу никне вечерњача, будећи религиозна чуства. Тишина и религија створише Видовића пјесником сутона и бисерних сванућа.

Мало година кашње Сплићани Менегело и Катунарић пођоше у Рим, да се посвете сликарству.

И Сплићанин Пашко Вучетић и Дубровчанин Марко Мурат вршњаци су Емануела Видовића. Они се удомише у Београду и славе се међу нашом браћом као изразитији српски умјетници.

Мурат је еклектичар, вјежба се у разним манирима, а са разним композицијама, портретима и паезажима, настоји да целокупни дојам слике буде што угоднији оку. Код њега још се нису

сталожили утисци, те нагиње сад једном сад другом умјетнику, гледајући кроз туђе наочаре на природу и на људско тијело. Штета, јер је у њега толико обиље чуства и истанчаности у колориту, да се, уз нешто више стрпљења, могао издићи до високог ле́та. Дочим се Пашко Вучетић заносио прво за Штуком, па се тек у новијим радњама све више ослобађа од његовог утјецаја. У рисању је дотјеранији од Мурата. У колориту није жив и шарен, јер прекаљује импресије боја на тихој ватри естетизма. Мурат износи сентиментална расположења, а Вучетић ствара, занесен отровном и жарком капи перверсне еротике.

За овом генерацијом јавља се Иван Мештровић. Родио се у малом селу недалеко Дрниша. Већ га мушка снага опасала, а још је чувао овце. На пастирским је штаповима урезивао чобане и стада, а из тврдог је загорског камена, што га само суза сиротиньска кваси, клесао прве кипове. За то се, ко зна Мештровићев живот, гледаоца највише доимље кип „Пастир“. Једном је ногом клекнуо, а другу је крепко испружио, да баш осећаш снагу тих мишица, тих бедара и листова, што су навикнути кршу и брзи су у скоку као дивокозе, које се пропињу на врх понора, брстећи мршави стручак траве. „Пастир“ је некуд жељно нагнуо главу, с дугом косом, а руком је огрлио гајде, желећи звуцима утолити врелу, узбуркану крв. Пјесму његове љубави чуће гора, стадо и чобаница, а шаљива јека огласиће се као да се руга његовој неутољеној жудњи. Нешто одвише пластично је изражен покрет плећа, али с тим је кипар хтио назначити снагу и позив те непокварене загорске душе. Као да се умјетник сјетио своје прошлости и пожалио, што га судба растави од тих поштених и добрих људи и турила у коло, које води лаж, изкићена најљепшим накитима, само да лакше превари неискусне и племените душе.

Занимиво је промотрити како Мештровић мијења технику према томе, у каквом материјалу хоће да изради дотични кип. У бијелом мрамору моделација му је посве гладка, фина, форма се у форми губи; у дрву је свака мишица оштро истакнута; у мједу су потенциране главне форме; а у шпањолском граниту техника је спуштена до примитивности. До тог схваћања дошао је Мештровић проматрајући кипове Египћана и Грка; ти су стари мајстори одмах увидили, да друкчије утиче једна иста техника, кад је употребљена за мрамор, а друкчије, кад је употребљена за мјед. Модерни према томе схваћају моделацију, архитектуру, сликарство и остале гране лијепих умјетности.

Од Мештровићевих вршњака најбоље се развио кипар Дешковић. Прошле му је године „Паришки салон“ примио двије радње. Дешковић већином моделује животиње, а његови су љубимци коњ и пас. Недавно је довршио велику групу, гдје два коња уз стрмину, у силном напору, потежу пуна и тешка кола. Негдје кључе једва да корача, а другдје као да ће полетјети чили вранац, с раствореним ноздрвама, замршеном гривом и издигнутим репом. Тако

исто и псе и друге животиње израђује на памет, импресионистички, у разним покретима.

Не мање је талентован кипар Росандић, такођер родом из Сплита. Скоро до тридесете године био је обичан клесар. Срећом се упознао с дошљаком, талијанским вајаром Фераронi-јем и с њим би послије дневног рада изморен и сустао, прионуо моделовати уз свјетло ноћне свјетиљке. Истрајао је, јер љубав за умјетност све свлада, кида и најсветије споне, тек се стиша, кад њезина животна свјетлост озари бића, што их је она зачела и родила.

Мало ко види поједине форме боље и јасније од Росандића и то је једини разлог, што каткада не може одржати потпуну хармонију у читавој радњи. Он сваку форму гледа одијељено и за себе, али најјаче истиче главне мишиће, а споредне забиљежи тако, да не поремети склад и облик главне црте. Схватљиво је да умјетник моделујући на такав начин, лако упадне у дисхармонију, ну и то је питање времена, вјежбе и искуства.

Росандић не воли, кад се тјелеса крећу, кад их прожме грч; он радије клеше кипове пуне мира, којима се на обличју одразује нека дубока мисаоност, што погледом не мотри у даљину, већ се обраћа у унутрашњост, истражујући и незнатне покрете душе. Човјек је миран, кад мисли, и за то нам Росандић најрадије приказује те часове сабраности. Али код њега се тај изражај не истиче само у дотичном лицу, него и у читавом тијели, јер и у томе поступа психолошки, знајући да бол или радост дјелује на позу мишица као и на израз лица.

Осим ових споменућу и Миху Маринковића, Крајнера и кипаре Берсу, Штамбука и Дуковића, што су још ђаци на академији.

Лани се у јесен Видовићевом заслугом отворила прва далматинска умјетничка изложба у Сплиту. Видовић је неуморно радио прожет јаком вјером и проникнут идеалима човјека, што живи једино за умјетноет. Остварило се оно, што је прије десет година било смијешно и немогуће. А наде је, да не ће дуго потрајати, те ће исти град славити отварање свеопће српско-хрватске умјетничке изложбе. Овај скуп умјетника, што их је наш народ у Далмацији упознао, никао је из борбе, из дуготрајне борбе са срествима и амбијентом. Њих нико није помогао, њих је свак грдио, али они нису сустали, јер је наше море, небо, планине и сунце озарило њихове душе неодољивом чежњом за љепотом и неумрлошћу.

Божо Ловрић.

Уређује **др. Милан Савић**, секретар Матице Српске,
према одлукама Књижевног Одбора.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу Библиотеци Матичиној.

33. Књижевна писма Митрополита Стевана Стратимировића од *Радослава М. Грујића*. У Срем. Карловцима, Српска Манастирска Штампарија, 1908. в. 8⁰. Стр. 30.

34. *Рад. М. Грујић*, Где је основ нашим Народно-Црквеним Саборима? Срем. Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1908. в. 8⁰. Стр. 30.

35. Српске школе (од 1718—1739 г.) Прилог културној историји српскога народа. Написао *Радослав М. Грујић*. (Издање задужбине И. М. Коларца 130). Београд, нова штампарија „Давидовић“ — Љуб. М. Давидовића, Дечанска улица бр. 14. 1908. в 8⁰. Стр. X + 184. Цена је овој књизи 2·50 динара или круна.

36. Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији и његових главних обележја. Поводом „Оптужнице“ кр. држав. одветника у Загребу од 12. I. 1909. г. Написао *Радослав М Грујић*. Нови Сад, штампарија учитељског деоничар. друштва „Натошевић“, 1909. 8⁰. Стр. 293 + VII + Слика I—VII. Цена је овој књизи 2 К 50.

37. Пословник народно-црквеног сабора. Написао прота *Јован Јеремић*. Издање „Српског Одјека“. (Штампарија Јована Пуље Земун, 1909.) м. 8⁰. Стр. 48.

38. Жена у Гетеовој поезији. Од *Милоша Тривунца*. Београд, нова штампарија „Давидовић“, Дечанска улица бр. 14. Љуб. М. Давидовића, 1908. 8⁰. Стр. IV + 136. Цена 2 динара.

39. Извештај о раду и стању панчевачког српског црквеног певачког друштва за годину XLV. (1908.) 1838—1863. (Мото). Панчево, штампарија Браће Јовановића, 1909. 8⁰. Стр. 32.

40. Милан Ђ. Милићевић. Говор *Љубомира Јовановића* на опелу покојникову. Београд, штампарија „Доситије Обрадовић“, Чика-Љубина улица 8. 1908. 8⁰. Стр. 24.

41. François Rački et la renaissance scientifique et politique de la Croatie (1828—1894) par *Vladimir Zagorsky*. Paris, librairie Hachette et Cie, 1909. в. 8⁰. Стр. VI + 257.

42. Извештај о раду и стању Српског Народног Позоришта за пословну годину 1908—9. Нови Сад, штампарија Учитељског Деоничарског Друштва „Натошевић“, 1909. 8⁰. Стр. 65.

43. Knes Ivo von Semberien. Drama in einem Akt von *Branislav Nusić*. Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Serbischen von *Milena Miladinović*. Verlag von J. Eisenstein u. Co., Wien und Leipzig, 1909. Ujvidék, Buchdruckerei Georg Ivković, 1909. в. 8⁰. стр. 23.

44. Српске забаве. Други део. Саставио *Јован Живојновић*. Издало новосадско српско занатлијско певачко друштво „Певен“ у корист вечерње школе за српску занатлијску омладину. У Новом Саду, штампарија Учитељског деоничарског друштва „Натошевић“ 1909. в. 8⁰. Стр. 184. К 5,—.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Х С 5 4

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1910. ГОДИНУ

У току 1910. год. Матица Српска даје члановима и претплатницима ове књиге:

I. **Летопис,** дванаест књига (књ. 261—272). Сваког месеца излази једна књига од 5 табака.

II **Књиге Матице Српске**: Број 31, 33. Автобиографија Јована Суботића IV. и V. — Бр. 32. Арањев Толдија у преводу Змај Ј. Јовановића.

III. **Зборник историјских докумената.** Бр. 3. Споменици Срба у Угарској. Хрватској и Славонији од дра Алексе Ивића I, део (Књиге Матице Сриске бр. 35 и 36.)

IV. **Књиге за народ:** Књига 133. „Подрумарство“ од Јована Живковића III. — Књ. 134. Последице домаћег васпитања. Од Даринке Буље рођ. Косић II. — Бр. 135. Уму и срцу III. од П. Аршинова. — Бр. 136. Под видом нових идеја, прип. М. Андрића. — 137. Историја срп. књижевности, од Ј. Живојновића. — 138. Срп. народ. песме о Ускоцима, у редакц. дра Тих. Остојића.

Овај се списак може још попунити и изменити.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ (без Календара) за 10 К. у иноземству за 12 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Сриске. У Србији једино **у књижари Светислава Цвијановића,** Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Сриске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1910.